

Civilutskottets offentliga utfrågning om
familjerätten är i takt med tiden

ISSN 1653-0942
ISBN 978-91-87541-66-7
Riksdagstryckeriet, Stockholm, 2016

Förord

Civilutskottet anordnade den 26 maj 2016 en öppen utfrågning i riksdagen om familjerätten är i takt med tiden. I det följande redovisas programmet, en utskrift av de stenografiska uppteckningar som gjordes vid utfrågningen och de bilder som visades av föredragshållarna under deras presentationer.

Innehållsförteckning

Förord	3
Program för civilutskottets offentliga utfrågning om familjerätten är i takt med tiden	5
Stenografisk utskrift från den offentliga utfrågningen	6

Bilaga

Bilder som visades av föredragshållarna under den offentliga utfrågningen	32
Margareta Brattström	32
Kajsa Walleng	36
Anna Singer	45
Göran Lind	48
Johan Schöldt	55

Program för civilutskottets offentliga utfrågning om familjerätten är i takt med tiden

Datum: torsdagen den 26 maj 2016

Tidpunkt: kl. 09.30–11.30

Plats: Förstakammarsalen, Riksdagshuset

Inledning

Caroline Szyber, civilutskottets ordförande

Anföranden

Margareta Brattström, professor i civilrätt, Uppsala universitet

Kajsa Walleng, juris doktor

Anna Singer, professor i civilrätt, Uppsala universitet

Göran Lind, adjungerad professor, Örebro universitet

Johan Schöldt, advokat och universitetslektor i civilrätt, Stockholms universitet

Frågor från utskottets ledamöter

Avslutning

Johan Löfstrand, civilutskottets vice ordförande

Stenografisk utskrift från den offentliga utfrågningen

Ordföranden Caroline Szyber: Hjärtligt välkomna till civilutskottets offentliga utfrågning på temat ”Är familjerätten i takt med tiden?”. Jag heter Caroline Szyber och är ordförande i civilutskottet. På min högra sida sitter Johan Löfstrand, vice ordförande i utskottet, och på min vänstra sida sitter Monica Hall, kanslichef.

Civilutskottets verksamhet består till stor del av att bereda ärenden och lämna förslag till de betänkanden som utgör underlag för riksdagens beslut. Vid sidan av ärendehanteringens pågår ett kontinuerligt arbete med uppföljning och utvärdering samt forskning och framtidsfrågor.

Detta är den tredje utfrågning som vi anordnar under den här valperioden. Vi har tidigare haft en utfrågning som handlade om konsumtion på kredit och en annan om unga vuxnas möjlighet att finansiera sitt eget boende.

Dagens utfrågning är en del av utskottets arbete med forsknings- och framtidsfrågor, och den handlar om familjerätt. Grunden för den svenska familjerättsliga lagstiftningen lades i början av förra seklet i ett samhälle som såg annorlunda ut än i dag. En fråga som aktualiseras är om familjerätten är i takt med tiden. För att få denna fråga belyst har utskottet till dagens utfrågning bjudit in många framträdande forskare och en erfaren advokat. Det är glädjande att ni har kommit hit i dag.

Utfrågningen inleds med att fem talare ger sin syn på dagens tema. Efter en kort paus ges ledamöterna möjlighet att ställa frågor till de inbjudna talarna.

Det som sägs under dagens utfrågning upptecknas, och det kommer att publiceras i en rapport från riksdagen. Utfrågningen spelas även in och visas såväl på SVT Forum någon gång nästa vecka som på riksdagen.se.

Eftersom vi har begränsad tid till vårt förfogande vill jag vädja till er och framhålla vikten av att alla talare håller sin talartid. Jag kommer att harkla mig lite när den utsatta tiden närmar sig. Jag ska själv föregå med gott exempel och runda av för att lämna ordet till dagens första talare, Margareta Brattström. Hon är professor i civilrätt vid Uppsala universitet och ska tala om makar och deras förmögenhetsförhållanden.

Margareta Brattström, professor i civilrätt, Uppsala universitet: Ärade utskottsledamöter! Damer och herrar! Stort tack för inbjudan! Jag tycker förstås att detta är ett angeläget ämne.

Familjerätten berör många i praktiken, på riktigt. 3,3 miljoner av Sveriges befolkning är gifta. Varje år gifter sig ungefär 50 000, mellan 20 000 och 25 000 skiljer sig och för några fler, mellan 25 000 och 30 000, blir äktenskapet upplöst genom dödsfall. Siffrorna har i detta avseende stabiliserats – det har

varit så här under de senaste tio åren ungefär. Det finns goda skäl att fundera över om vi har den familjerätt vi vill ha.

Det finns massor av frågor att diskutera, men jag har bara tio minuter till mitt förfogande. Jag kommer att ta upp några av dessa frågor.

Som ni redan vet har vårt system rötter ungefär 100 år tillbaka. Systemet går ut på att under äktenskapet är vardera make självständig, och var och en äger sin egendom. Samtidigt finns det en ömsesidig underhållsskyldighet mellan makarna – man ska leva med samma standard.

Vid äktenskapets upplösning träder giftorätten i kraft. Då ska nämligen makarnas samlade tillgångar, efter avdrag för skulder, delas lika såvida inte viss egendom varit enskild.

Det motiv man hittills framfört för denna omfattande delningsrätt är den familjegendenskap med en sammanflätad ekonomi som typiskt sett uppkommer i ett äktenskap. Vi gjorde en omprövning av delningsrätten på 80-talet och kom fram till att den skulle fortsätta att vara likadan. Det är svårt att veta vad som är mitt och ditt. Då är det enkelt att dela allt. Vi har hittills tyckt att det blir ett rättvist resultat, och det innefattar ett skydd för svagare part.

Det har definitivt hänt mycket på 100 år, men även under de senaste 35–40 åren. Vi har fått ett ökat ekonomiskt välstånd, en annan hantering av familjen – vem tar hand om barnen? – och ett ökat antal skilsmässor. Frågan är om giftorätten ska vara så omfattande. Ska vi dela allt? Den internationella trenden är att detta ifrågasätts. Det finns förslag på förändringar.

I exempelvis Norge genomförde man en ändring på 90-talet som innefattar att grunden är likadelning, men värden som fanns vid äktenskapets ingående samt vad man erhållit genom arv, gåva och testamente undantas från delningen om det är skäligt. Detta låter rimligt, men hur har det blivit? Det har uppstått massor av konflikter. Raljant kan man säga att det man vinner på att ifrågasätta likadelningen brukar gå till advokatarvoden.

I Danmark har man alldeles nyligen haft en äktenskapsutredning (ægteskabsudvalg). Ett av förslagen är att utforma giftorätten på ett annat sätt. Den ska byggas upp successivt. Såvitt jag har förstått är det ett ganska omdiskuterat förslag, och det är mycket oklart om det kommer att genomföras.

I min egen forskning har jag funderat en hel del över detta. För att kunna ta ställning har jag gjort en del empirisk forskning. Jag ville ta reda på vad som händer när makar skiljer sig. Hur gör de? Jo, de allra flesta som skiljer sig gör en bodelning, och de gör det utan att blanda in en jurist. 75 procent av alla som skiljer sig frågar inte ens en jurist. Så det här med enkla regler kan vi sätta ”check” för.

Det intressanta är att de flesta är nöjda: 85 procent av makarna i samma par, alltså både kvinnorna och männen, säger att de är nöjda. Det gäller särskilt om de delar lika. Om man inte delar lika börjar resultaten plötsligt skilja sig åt. Då blir män ännu nöjdare: 95 procent av männen är nöjda, men knappt 60 procent av kvinnorna.

Detta väcker förstås frågor, bland annat om ekonomisk jämställdhet. Vi är inte riktigt där än. Kvinnor har en betydligt mindre förmögenhet än män. Det

kanske inte är bodelningsreglerna som ska styra detta, men vad är effekten av äktenskapet och vad är annat? Hur skapar vi ett skydd för en svagare part? Hur ska det se ut i dagens samhälle?

Sammantaget tycker jag att grunden i det system vi har funkar ganska bra. Det är enkelt och konfliktdämpande. Vid en skilsmässa finns det så mycket att bråka om, och det blir så mycket elände. Om dessa regler är enkla och tydliga får vi vinster på andra plan. Icke desto mindre finns det saker som kan ifrågasättas.

Redan i dag finns det regler där man justerar likadelning. Man kan definitivt fråga sig om de jämningsregler som vi har i 12 kap. 1–2 § ska se ut som de gör. 1 § innebär att vid framför allt ett kort äktenskap kan man jämka. I praktiken finns inga äktenskap som har definierats som korta. De ska nämligen vara högst fem år inklusive föregående samboende. Utifrån min empiri vet jag att de flesta som gifter sig har varit sambor innan i ungefär fyra år. Det räcker att vi ser oss om i samhället för att märka det. De flesta är gifta i mer än ett år. Vi har bara långa äktenskap. Utrymmet för att använda jämningsregeln är väldigt litet.

Här finns det nog skäl att fundera över om det verkligen ska vara så här. Ska vi ha en regel som den i 12 kap. 2 § som sätter hela giftorätten ur spel, om bara efterlevande make säger att det ska vara så?

Vad är giftorättens grund? Vad är det som gör att man ska dela lika, och vad kan motivera ett undantag? Jag tycker att det finns skäl att fundera över detta.

Ett annat skäl är att vi faktiskt delar för lite i ett avseende, och det gäller makarnas pensionsrättigheter. Vi har också här förändringar i samhället med en åldrande befolkning. Vi kommer att vara beroende av våra pensioner under mycket längre tid än tidigare. När regelsystemet utformades i början av 1900-talet hade vi folkpension, och det var lika för alla. Det spelade ingen roll om vi delade eller inte. Successivt har vi byggt upp ett system som har allt starkare samband med vilka inkomster man har.

Grunden i äktenskapsrätten är att pensionsrättigheterna är giftorättsgods och alltså borde delas. Men en speciell regel i 10 kap. 3 § innebär att de ofta undantas. Allmän pension undantas alltid, tjänstepension undantas väldigt ofta medan privat pensionssparande delas. Avdragsrätten för privat pensionssparande är borta.

Vi har successivt förstärkt sambandet mellan inkomst och pension. Livsinkomsten avgör numera våra pensioner. Vi vet att löner skiljer sig mellan kvinnor och män. Framför allt är det deltidsarbete som innebär att man får en sämre pension. En tredjedel av alla kvinnor jobbar deltid. Det förutsätter mer eller mindre att man lever i en tvåsamhet. Dagens system innebär att om makar har kommit överens om att en av dem ska jobba deltid och de sedan skiljer sig är det den deltidsarbetande maken som på ålderns höst får bära konsekvenserna av deras gemensamma beslut.

Samtidigt var utgångspunkten för pensionsreformen att man skulle dela lika. Det blev inte så. Man låste sig alldeles för tidigt vid fel metod, och då klarade man inte av att identifiera detta.

Den internationella trenden är definitivt att man ser över dessa regler. Fler och fler system innefattar regler om delning. Det avskaffade pensionsavdraget har lett till löneväxling – det har exploderat. Löneväxling innebär att man växlar lön till pension, och det ska bara utnyttjas av den som har höga inkomster – minst 7,5 inkomstbasbelopp. Det innebär var femte man men bara var trettonde kvinna. Detta gör man för att gynna familjen och sig själv. Men om äktenskapet spricker är det en part som tar med sig en större del.

Ett annat område som kan hänga samman med hur vi vill att det ska se ut är frågan om det är giftorättens omfattning vi ska diskutera eller om det är makars avtalsfrihet, som också är en av nyckelfrågorna. Det finns ju begränsade möjligheter att ingå familjerättsliga avtal enligt 9 kap. 13 §.

Man kan skriva äktenskapsförord och i det klassificera egendom som enskild eller giftorättsgods. Ska det delas eller inte delas? Detta är mycket begränsat i svensk rätt. Kan vi inte göra som i andra länder och till exempel säga att om vi skiljer oss delar vi inget, men om en make avlider delar vi lika? Man kan även öka på med 10 procent per år eller skriva att ett visst förhållande ska gälla de första fem åren, och sedan upphör avtalet automatiskt. Detta får vi inte göra i svensk rätt.

Det finns massor med frågor om avtalsmöjligheter. Vi vet inte vad som gäller när det handlar om underhållsbidrag och avtal om mahr (islamistisk brudpenning). Och vilken inverkan får aktieägaravtal på bodelning?

Jag hade tänkt att tala lite kort om gemensam bostad, men det hinner jag inte nu. Här har vi en mycket teknisk fråga som handlar om huruvida vi vill ha kvar denna regel och om den i så fall är effektivt utformad.

Avrundningsvis: Vi har massor med människor som i enskilda fall berörs av familjerätten. Det gör att det finns ett särskilt behov av att hela tiden se till att reglerna är i takt med tiden.

Kajsa Walleng, juris doktor: Också jag vill börja med att tacka för förtroendet att ha blivit inbjuden hit för att berätta om det rättsliga skyddet för sambor i takt med sin tid. Anledningen till att jag ska tala om detta är att jag för ett år sedan disputerade med en avhandling med titeln Att leva som sambo: En civilrättslig studie av det rättsliga skyddet för sambor och om det är i takt med sin tid.

Mina slutsatser i avhandlingen bygger till stor del på en empirisk studie som jag genomförde inom ramen för min avhandling. Studien genomfördes i samarbete med SCB och hade till syfte att undersöka hur samboförhållanden i dag gestaltas och vilka behov och önskemål sambor har när det kommer till vilka ekonomiska rättsverkningar man önskar ska följa av samlevnaden.

Jag tänkte helt enkelt börja med att presentera en rad resultat från studien för er. Inledningsvis ska jag dock nämna att eftersom det inte finns något register över vilka som är sambor var det både ogifta och ensamstående kvinnor

och män som deltog i studien. Alla som deltog fick svara på ett antal frågor rörande bland annat sina kunskaper och åsikter om lagen. Sedan fick de som var sambor vid frågetillfället besvara ytterligare ett antal frågor.

I dag är det näst intill lika många sammanlevande par som är sambor som gifta. När jag genomförde studien år 2010 var ca 40 procent av samtliga sammanlevande par sambor, vilket i reella tal motsvarar ca 1,8 miljoner sambor i Sverige i dag. Resultaten ni ser i det diagram jag visar här visar att det har skett en markant ökning av andelen sambor bara under de senaste decennierna.

Vilka är då egentligen sambor i dag? Det kan man fråga sig. Låt oss börja med att se på vilka åldersgrupper som är sambor. Vi kan se att sambor numera förekommer i alla åldersklasser. Visserligen minskar andelen sambor i relation till högre ålder, men samboförhållanden är näst intill lika vanliga i åldersgruppen 30–39 år som bland de allra yngsta som deltog i studien.

Samboförhållanden har kommit att bli alltmer långvariga. Det är en faktor som till exempel påverkar graden av ekonomisk sammanflätning mellan parterna. Som ni ser i diagrammet har lite drygt hälften av alla samboförhållanden varat i mindre än 7 år och hälften i mer än 7 år. Så många som 13 procent har varat längre än 20 år.

I förarbetena till sambolagen framgår att samboförhållanden i de flesta fall betraktas som ett förstadium till äktenskap eller som något slags prova-på-period. Det är dock ytterst få sambor som kategoriserar sin relation på ett sådant sätt i dag. De flesta förefaller att se väldigt seriöst på sin relation, och man har en ambition att fortsätta att leva tillsammans.

En annan omständighet som visar att många sambor är seriösa med sitt samboförhållande är att många väljer att bilda familj tillsammans. 48 procent av alla sambor lever ihop med barn i hushållet, varav 81 procent har gemensamma barn. Av annan statistik vet vi att ungefär hälften av alla barn som föds har samboföräldrar.

När man diskuterar lagstiftning som berör ekonomisk familjerätt är förstås en väsentlig faktor att ta hänsyn till hur parternas ekonomiska gemenskap gestaltas. Jag har sammanfattat en del resultat som berör just denna fråga. Av studien framgår att 74 procent av alla sambor har gemensam ekonomi. Majoriteten av alla sambor delar lika på utgifter kopplade till det gemensamma hemmet. 65 procent bor i en ägd bostad, det vill säga en villa eller bostadsrätt, varav 72 procent har införskaffat bostaden tillsammans för gemensamt bruk. Bostaden utgör alltså samboegendom. Men även i de fall bostaden inte utgör samboegendom och där den person som inte står som ägare till bostaden inte har någon rätt till bostadens värde vid till exempel en separation är det ändå många som delar lika på renoveringskostnader för bostaden. En annan faktor som bör nämnas är att kvinnor fortfarande står för en större andel av förbrukningskostnaderna.

Det här är som sagt bara ett utdrag av all statistik jag har fått fram. Det jag vill försöka visa är att många personer i vårt samhälle i dag är sambor och att en stor del av dessa personer lever sina liv på ett likadant sätt som många gifta personer när det kommer till social och ekonomisk gemenskap.

Som ni här inne säkerligen redan vet är det stor skillnad juridiskt mellan att vara gift och att vara sambo. Anledningen är att samboförhållanden gestaltade sig på ett helt annat sätt då sambolagen infördes i mitten på 80-talet. Många sambor var då unga. Samboförhållanden betraktades som ett förstadium till äktenskap, och den ekonomiska gemenskapen mellan parterna var begränsad. En annan orsak som ledde till att lagen begränsades till just ett minimiskydd, som man säger i förarbetena, var och är fortfarande att samboförhållanden ingås utan något avtalsmoment mellan parterna.

I förarbetena till lagen betonas dock starkt att det är viktigt att allmänheten, och då förstås särskilt sambor, informeras om vilka rättsverkningar som följer av ett samboförhållande så att de som är sambor och i behov av ett förstärkt skydd skaffar det på egen hand. Studien visar dock att det är ytterst få sambor som har förstärkt det rättsliga skyddet för varandra på egen hand. Endast 14 procent har upprättat någon form av avtal mellan varandra, och endast 18 procent har upprättat ett testamente till förmån för sin sambo.

Är det då för att sambor inte vill ha ett mer omfattande rättsligt skydd som de inte har rättshandlat på egen hand? Svaret på frågan är ett ganska tydligt nej. Om man tittar på vad urvalsgruppen för min studie har svarat på vad de tycker ska delas lika vid en separation ser man att endast 16 procent tycker att man ska dela som man gör i dag, medan 65 procent tycker att delningsreglerna ska omfatta all egendom som har införskaffats under samboförhållandet. Om vi ser på vad samma urvalsgrupp tycker ska hända vid dödsfall ser vi att 62 procent anser att sambor bör ärva all eller viss egendom av varandra.

Om man frågar sambor själva skulle så många som 60 procent välja att låta registrera sitt samboförhållande för att på så sätt erhålla äktenskapets rättsverkningar om det fanns en sådan möjlighet.

Men det är väl bara för sambor att gifta sig om de önskar ett heltäckande juridiskt skydd med mer omfattande bodelningsregler och en legal arvsrätt? Detta giftermålsargument har jag själv hört många gånger när jag har presenterat min forskning. Det är också någonting som betonas i förarbetena. Varför gifter sig då inte sambor? Den främsta faktorn är ekonomi. Många sambor tror att de kommer att gifta sig så småningom, men man vill vänta till det rätta tillfället när man har både råd och tid med det bröllop som man önskar sig.

Låt mig kort sammanfatta vad jag har kommit fram till i min avhandling. Samboförhållandena gestaltar sig i dag på ett annorlunda sätt än när sambolagen infördes. Den sociala och ekonomiska gemenskapen mellan sambor är betydligt mer omfattande i dag. Det har framkommit att det är ytterst få sambor som förstärker det rättsliga skyddet för varandra på egen hand, vilket till stor del kan förklaras av kunskapsbrist men också av att sambor inte diskuterar denna typ av frågor med varandra. Dessa omständigheter medför att de flesta sambor inte har ett rättsligt skydd som motsvarar deras behov eller önskemål i händelse av att samboförhållandet upplöses genom en separation eller ett dödsfall.

Anna Singer, professor i civilrätt, Uppsala universitet: Ärade utskottsledamöter! Även jag får tacka för tillfället att få komma hit och tala om någonting som jag tycker är viktigt. Föräldrabalkens regler är ett område inom familjerätten som har varit föremål för kontinuerlig reform under de senaste decennierna. Målsättningen har varit att stärka barnets ställning och att främja barnets bästa. Men det är svårare att få grepp om vad det egentligen betyder, inte minst när vi talar om barns rätt till föräldrar. Olika synsätt förs fram i olika sammanhang.

Klart är att reformerna har handlat om att anpassa reglerna till en förändrad samhälls- och familjebild. Det har helt enkelt handlat om att se till att regleringen i någon mening är i takt med sin tid och till barnets bästa. Reformerna har inneburit att förhållandet mellan barn och föräldrar alltmer har kommit att beskrivas som en social relation snarare än ett förhållande grundat på genetiskt släktskap.

Flera exempel kan nämnas. Reformerna om vårdnadsreglerna har syftat till att göra det möjligt för en växande skara särlevande föräldrar att ha ett fortsatt gemensamt vårdnadsansvar för sina barn. Regler om boende och viss sjukvård gör det möjligt att fatta för barnet viktiga beslut utan att behöva upplösa det gemensamma ansvaret. Växelvis boende har blivit mycket vanligt, och underhåll till barn påverkas av umgänge. Regelsystemets viktigaste uppgift är att underlätta för barnet att ha en god och nära relation till sina föräldrar oavsett om båda bor med barnet eller inte.

Liknande synsätt ligger bakom den senaste reformen av föräldraförsäkringen, som från den 1 januari i år anger att tre månader av föräldraledigheten är reserverad för vardera förälder. Lagändringen är enligt propositionen motiverad av barnets behov av en nära kontakt med båda sina föräldrar. Relationen till föräldrarna har blivit viktig när vi talar om föräldraskapets rättsverkningar och vad som är barnets bästa. En nära och god kontakt med föräldrarna ger förutsättningar för en god uppväxt.

En fråga som inte på samma sätt har varit föremål för en målmedveten reform är reglerna om fastställande av vem det är som är förälder. Här är det i stället enstaka företeelser som har tilldragit sig uppmärksamhet. Som exempel kan nämnas olika tekniker för assisterad befruktning med donerade könsceller som gradvis har accepterats, och användningen har utvidgats. Reglering har skett när behov har förelegat.

Viljan att bli förälder och ett socialt föräldraskap har i vissa fall givits företräde vid utpekandet av de rättsliga föräldrarna. Men oftast är det fortfarande en syn på föräldraskap som en av naturen given egenskap som styr. Att ha rätt förälder är det bästa för barnet, menar man. Det väcker frågor i en tid när det är föräldraskapets sociala sida som ganska konsekvent lyfts fram. Vi borde därför se över hela regleringen av fastställande av föräldraskap i ett sammanhang för att tillförsäkra barnet föräldrar.

Hur ska vi se på moderskap efter surrogatarrangemang, styvföräldrar, extramammor och bonuspappor? Vad är det som kännetecknar en förälder, och

vad kännetecknar en far? Det är den sista fråga som jag vill lyfta fram här, men det finns många andra frågor i sammanhanget.

En majoritet av alla barn som föds i Sverige i dag föds av en ogift mor. Faderskapet till dem fastställs genom bekräftelse eller dom. Huvudregeln för vem som ska utpekas som rättslig far framgår av 1 kap. 5 § föräldrabalken, som anger att en man ska fastställas som far om det genom genetisk undersökning är visat att han är far. Den regeln går tillbaka på lagar som infördes för ganska precis 100 år sedan – 1917. Då visste man inte någonting om genetiskt släktskap, men i takt med att tekniken för medicinsk faderskapsdiagnostik har utvecklats har vi blivit allt bättre på att fastställa vem som är ett barns genetiska far, och vi gör det också.

Utvecklingen av reglerna rörande rättsligt föräldraskap präglas alltså av två emellanåt ganska motstående ambitioner: å ena sidan ett allt starkare betonande av det sociala föräldraskapet, relationen mellan förälder och barn, å andra sidan betonandet av att föräldraskap, i synnerhet faderskap, är en genetisk egenskap. När det gäller faderskap har synsättet på föräldraskap som en social relation inte riktigt slagit igenom.

Om ett barn föds av ogift mor ska faderskapet fastställas i överensstämmelse med genetiskt släktskap – någonting som numera är en ganska enkel procedur. Men den på det sättet utpekade fadern har i motsats till den gifta fadern inte omedelbart del i ansvaret för barnet.

Han är inte någon självklar social far. Ska han ha del i vårdnadsansvaret för barnet måste han ha mammans samtycke. Får han inte det är domstolsförhandling enda alternativet. Det kan inte uteslutas att den ordningen har bidragit till de senaste årens ökning av antalet vårdnads mål i domstol. Många pappor vill ta ansvar för sina barn. Den rådande ordningen innebär också att många föräldrar väljer att inte ha gemensamt vårdnadsansvar från barnets födelse för att på det sättet låta mamman ta hela föräldraledigheten. En pappa kan också själv välja att inte ta del i ansvaret. Lagen utgår ju från att han inte ska ha det. Barnets rätt till en förälder har därmed ett ganska svagt skydd.

En liknande situation kan i dag uppstå för barn som har tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet. Om barnet ska ha två föräldrar är den ena, ofta mamman, hänvisad till adoption av makes barn för att uppnå ett gemensamt föräldraskap. En sådan adoption kräver samtycke från den andra föräldern. Utan samtycke ingen adoption. Och något tvång att adoptera finns inte.

Att rättsligt föräldraskap ska grundas på genetiskt släktskap innebär också att faderskap kan hävas efter lång tid om det saknas DNA-gemenskap. Det är fadern och barnet som kan föra talan om hävande av faderskap. Men det underåriga barnets talan förs av barnets vårdnadshavare eller en för ändamålet förordnad god man. Saknas genetiskt släktskap har det inte någon betydelse att mannen kanske under lång tid har varit barnets sociala och enda far, den med vilken barnet har en nära och god relation. Han kan alltid på eget eller på andras initiativ förlora ställningen som barnets far. Faderskap är genetiskt, inte socialt.

Tidigare fanns begränsningar i möjligheten att häva faderskap. 1976 togs de bort med hänvisning till att det inte är till barnets bästa att ha en icke-genetisk far. Bättre ingen far alls än fel far. Det spelar heller inte någon roll när mannen får kunskap om det bristande genetiska släktskapet. Också i det fall en man vet att han inte är far till det barn som han på ett eller annat sätt blir rättslig far till och även tar ansvar för under många år kan han när som helst frånträda sitt faderskap.

Så länge barnet är underårigt har barnets vårdnadshavare eller en god man också möjlighet att få ett hävande av faderskapet till stånd. Barnets relation till mannen saknar helt betydelse i det sammanhanget.

Om vi menar att det är den nära och goda kontakten med föräldrar som är det viktiga för ett barn – någonting som under senare år allt oftare betonats – finns det anledning att närmare se över regleringen rörande föräldraskap och inte minst faderskap. Den nuvarande ordningen innebär att pappors rättsliga ställning är otydlig. Det innebär också att barns situation kan bli osäker. Å ena sidan betonas ansvarstagandet och den nära och goda relationen som primär, å andra sidan signalerar regelsystemet att det enda som räknas vad gäller fäder är genetiskt släktskap. Det är dubbla budskap som ges, och barnets rätt till sina föräldrar får därför inte det skydd som den borde ha.

Göran Lind, adjungerad professor, Örebro universitet: Ärade ledamöter! När det gäller arvsrätten finns det ett gammalt ordspråk som säger följande: Envar har fyra arvingar. Gud tar själen, jorden tar kroppen, världen tar ryktet och släkten tar äodelarna.

Det är det sista som jag kommer att koncentrera mig på. Dagens frågeställning, nämligen om familjerätten är i takt med sin tid, är kanske särskilt motiverad när det gäller arvsrätten. Vår nuvarande ärvdabalk går tillbaka till stor del på 1928 års arvslag och även på en förordning från 1857 rörande laglott. De här författningarna togs 1958 in i ärvdabalken och utgör fortfarande till stor del gällande rätt.

Det måste med hänsyn till tidsutrymmet nu bli en ganska rapsodisk framställning, men det jag snackar om bygger mycket på vad jag säger i kommentaren till ärvdabalken, delarna I och II.

Inledningsvis har jag lagt in en bild i min presentation som ni inte har i de papper som ni har fått förut. Jag tyckte att det kunde vara intressant, för den väcker frågor om hur arvsrätten är och bör se ut.

Man kan säga att vi i svensk rätt har två eller tre grunder för arvsrätt. Den första grunden utgörs av släktskapet, vanligen blodsbandet. Det har motiverats av att med släktskapet har traditionellt ansetts följa en social och ekonomisk gemenskap som motiverat arvsrätt. Det innebär alltså att bröstarvingar ärver i första hand. Finns det inte bröstarvingar ärver föräldrar. Observera att till föräldrar räknas även samkönade par där den ena har samtyckt till assisterad befruktning. Sedan ärver syskon och så vidare. Det går en gräns vid kusiner. Det var redan 1928 som man sa att kontakten med kusiner är så begränsad att de inte bör ha arvsrätt. Det var alltså 1928. Är detta bra eller bör vi ändra på detta?

Den andra grunden för arvsrätt är äktenskapet, vilket också motiverats av den närhet som normalt sett finns mellan makar. Efterlevande make har sålunda, utöver sin giftorätt som Margareta talade om, också en arvsrätt som successivt förstärkts under 1900-talet och som sedan 1987 innebär att make ärver även före de gemensamma barnen, vilka får vänta på sitt arv till dess att båda föräldrarna är döda.

Annorlunda är det beträffande så kallade särkullbarn, alltså barn som inte är gemensamma. De behöver inte vänta på sitt arv till dess att styvföräldern har avlidit. De får ut sitt arv direkt vid sin förälders död. Är detta bra?

Här kan vi ana en av de vanligaste konflikterna i svensk arvsrätt i dag, det vill säga den mellan olika grupper av barn och efterlevande make. Vi har inte sällan den ena makens särkullbarn, gemensamma barn och den andra makens särkullbarn. Det här föranleder konflikter och ger anledning att fråga sig om den ordning vi har är bra.

Testamente utgör grunden för att ändra på detta. Anser man att släktskapet inte bör vara avgörande kan man upprätta ett testamente till förmån för den som man tycker ska ha kvarlåtenskapen. Är man missnöjd med att make ärver kan man också genom testamente ändra på det.

Det finns begränsningar i testationsfriheten. Den ena är laglottsskyddet, som jag ska återkomma till om en stund, och den andra är basbeloppsregeln, som skyddar efterlevande make.

Jag går inte in på alla frågor kring detta nu, utan jag går direkt på basbeloppsregeln.

En arvsregel som man kan säga inte är i takt med tiden är den så kallade basbeloppsregeln. Jag tror att ändringar i den skulle kunna bidra till att till en del lösa de konflikter som finns mellan särkullbarn och efterlevande make. Syftet med denna regel är att ge efterlevande make ett yttersta skydd motsvarande fyra basbelopp, i dag 180 000 kronor ungefär. Detta är emellertid alldeles otillräckligt och gör det inte ens möjligt för make att behålla sin bostad.

Jag skulle vilja vara så radikal att jag säger att det inte ska vara fyra basbelopp utan 70 basbelopp, det vill säga 3,1 miljoner kronor.

Metoden när det gäller tillämpningen av basbeloppsregeln är att vi måste ta hänsyn till enskild egendom som den efterlevande har och den egendom som vederbörande får vid bodelning, arv och testamente. Men räcker inte detta har man rätt till vad vi kallar för ett basbeloppsbidrag som då tas från särkullbarnens lotter eller från testamentstagarnas lotter. Effekten blir då att särkullbarnen inte är helt åsidosatta, utan de kommer igen sedan när den efterlevande maken dör och får en kvotdel som motsvarar vad vederbörande gick miste om på grund av basbeloppsregeln.

Testamentstagare får också vika för den här basbeloppsregeln, men det är faktiskt oklart om de kommer igen eller inte. Vi har en diskussion i doktrinen om detta. Men skriver man om den här rättsregeln bör man precisera att även en testamentstagare, säg Cancerfonden, som har fått ge vika får komma igen vid den efterlevandes död.

Här visar jag några bilder som illustrerar detta, men dem stannar jag inte vid.

Ärvdabalken 3:8 är en hjärtefråga för mig själv, eftersom vi har haft en fullkomligt enorm diskussion inom rättsvetenskapen om hur den ska tolkas. Men jag lämnar den åt sidan och går vidare.

Testamentsregister går jag heller inte in på, för jag utgår från att Johan Schöldt kommer att ta upp den frågan. Jag tycker att det behövs ett offentligt testamentsregister, därför att det är motiverat ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom testamenten kan komma bort. Ibland kommer de bort på grund av oegentligheter. Det är alltså ett bra förslag.

Då kommer vi fram till frågan om laglotten. Det svenska laglottssystemet infördes genom kunglig förordning 1857. Den stadgade att bröstarvingen skulle ha en ovillkorlig rätt till laglott som alltså inte kan upphävas genom testamente. Storleken på laglotten är halva arvsloten. Bröstarvingarna behåller hälften, och resten kan man testamentera bort.

Motiven bakom detta gamla institut var att bröstarvingarna därigenom skulle garanteras en försörjning, och man skulle också bibehålla en viss rättvisa mellan bröstarvingarna.

Den här laglotten har varit föremål för ständig kritik, vilket man sett inte minst genom motioner från denna riksdag. Vart och vartannat år ser man dessa motioner som går ut på att vi borde ta bort laglotten. Därför tänkte jag säga något om de argument som i dag finns för och emot detta laglottssystem.

Det skäl som många anför emot när man vill ha bort den är det grundläggande argumentet att individens frihet att förfoga över sin förmögenhet också bör gälla beträffande kvarlåtenskapen. Det här är alltså ett starkt ideologiskt argument kan man säga.

Ett annat argument för ett borttagande är att bröstarvingarnas försörjningsbehov i dag inte är så stort som det var på 1800-talet. De som ärver i dag kanske är i 50–60-årsåldern och har en egen förmögenhet. Man säger också att om det finns försörjningsbehov är det samhällets ansvar att ta hand om detta. Observera spänningen mellan det första och det tredje argumentet – individens frihet är viktig, men det är samhället som ska svara för försörjningen.

Sedan är det också så att laglotten försvårar så kallade generationsskiften som sker i levande livet. Man överlåter ett företag eller ett jordbruk till äldsta dottern, och syskonen begär då kompensation för detta. Det här är mycket stora och omfattande processer som inte sällan leder till att den som har övertagit jordbruket eller företaget måste hosta upp ett visst antal miljoner kontant vid skiftet. Det anses ofta som betungande. Det här är alltså ett så kallat förstärkt laglottsskydd som gäller inte bara mot testamenten utan även mot gåvor i levande livet.

Skälen för en laglott är att det fortfarande finns försörjningsbehov för vissa personer – underåriga, tonåringar. Föräldrar dör i en trafikolycka, sådant inträffar. Det är inte det vanligaste, men ett skyddssystem är ju till för att ge ett skydd just i ömtåliga situationer. Det finns även vuxna personer, psykiskt eller fysiskt handikappade, som kan ha ett behov av skydd.

Laglotten behåller en viss rättvisa mellan bröstarvingarna. Det är ju det gamla argumentet som fanns redan 1857.

Sedan kan man hävda att den sociala och ekonomiska gemenskapen i familjen motiverar ett laglottssystem. Det här är den gamla familjetanken att omsorgen om de relationerna är viktig. Där brukar man tillägga argumentet om identifikation med familjeegendom. Vad är då det? Det är att barn ofta talar om "vårt hus" eller "vår bil" fastän det är föräldrarna som äger den. Den här identifikationen stärks ibland genom att barnen har använt, brukat eller jobbat på egendomen, och därför är detta ett argument. Det förekommer faktiskt i diskussionen i Norge i dag där man diskuterar laglottssystemet och kommer att behålla det hela, bland annat med hänvisning till sådana här argument.

Till sist vill jag säga några punkter om laglott. Det finns olika konstruktioner. Laglotten är oftast en kvotdel av arvslott. I Sverige och Finland är den hälften. I Norge har den varit två tredjedelar, men nu föreslår man i en ny utredning som snart blir proposition att man ska dra ned det hela till hälften. Danmark har en fjärdedel.

Det finns också system där man laborerar med beloppsgränser. Norge har i dag en gräns på 1 miljon norska kronor. Förslaget är nu att man skulle använda sig av 40 G, alltså 40 grunnbeløp enligt folketrygden. Det skulle gå upp till 3,4 miljoner. Danmark har 1 miljon.

Därutöver laborerar man ibland med åldersgränser på 18 eller 23 år därför att behoven av skydd är störst för unga bröstarvingar. Det ser man i olika delstater i USA. Det finns också fall där man har en behovsprövning. Om försörjningsbehovet är viktigt gör man en behovsprövning i varje enskilt fall: Vad behöver den här bröstarvingen? Det kräver mycket överväganden och processer, men det förekommer också.

Johan Schöldt, advokat och universitetslektor i civilrätt, Stockholms universitet: Ärade utskottsledamöter! Tack för att jag har fått komma hit! Det är glädjande att riksdagens civilutskott intresserar sig för de här frågorna som är väldigt viktiga och berör många människor i svåra situationer.

Ni ser i min presentation att det står En advokats syn på frågeställningarna. Jag skulle vilja säga att betoningen ska vara: En advokats syn på frågeställningarna. Jag utger mig alltså inte för att representera hela advokatkåren på något sätt.

Mitt perspektiv är något annorlunda än de föregående talarnas på så sätt att jag arbetar med familjerätt på ett praktiskt plan. I min värld, advokatvärlden, är man inte överens. Det är väl de där 15 procenten som inte kommer överens enligt Margaretas statistik.

Det som är slående när man sysslar med praktisk familjerätt är att de beslut som fattas av parterna sällan grundar sig på rationella överväganden, utan det är väldigt vanligt att känslorna styr. Det är påtagligt när man sysslar med praktisk familjerätt att det är mycket känslor. Ibland kan man också se, eller tro sig se, den egentliga orsaken till vissa tvister. Om någon efter en separation känner sig förfördelad kan vederbörande säga till den andra parten: Du kommer aldrig

att få träffa barnen mer. Då har man en vårdnadstvist. Eller också säger någon: Du kommer inte att få en krona av mig. Då är det en bodelningstvist.

När det gäller arv och testamente är det allmänt känt att det ger tillfälle för släktingar att bråka. Det gamla uttrycket att Gud kommer med barnen och djävulen med arvingarna gäller tyvärr fortfarande i många situationer.

Jag ska lite snabbt gå igenom vad som har sagts här i dag, och mitt fokus är den ekonomiska familjerätten.

Vi börjar med giftorättens omfattning. Jag tycker att det är rimligt att man kanske ser över hur man skulle kunna begränsa giftorätten. Min uppfattning är att många klienter som ska skriva äktenskapsförord eller testamente inte vet att i princip all egendom blir giftorättsgods när man ingår äktenskap. Många tror att det man för med sig in i äktenskapet skulle undantas så som det är för sambor.

Vi går över på pensionsrättigheterna. Jag sysslar mycket med bodelning, och där vore det angeläget att man fick klarare regler. Det hinner vi dock tyvärr inte fördjupa oss i här och nu. Inte heller hinner vi med mycket om makars avtalsfrihet, utan jag går direkt på några ord om jämkning.

Jag vill framhålla utredningen Ds 2005:34, som jag antar att utskottet är bekant med. Det var kollegan advokaten Örjan Teleman som gjorde den. Han hade, som jag har angivit här i bilden jag visar, synpunkter på hur man skulle ändra de här jämningsreglerna. Jag tror att jag nöjer mig med att hänvisa till den utredningen. Det kan bli för tekniskt att gå in på den nu.

När jag nu får tillfälle att framföra synpunkter vill jag gärna ta upp bodelningsförfarandet. Lagen säger att om makarna inte kan komma överens om en bodelning ska tingsrätten förordna en bodelningsförrättare. Jag har många uppdrag som bodelningsförrättare. Frågan är: Hur ska bodelningsförrättningen gå till? Reglerna om detta finns i 17 kap. äktenskapsbalken, och de gäller för övrigt skiftesman vid arvskiften.

I förarbetena står det att det här förfarandet ska vara summariskt och enkelt. Men det har visat sig att det i praktiken är långt därifrån. Ja, summariskt kanske det kan vara, men knappast enkelt.

Med den inställning som parterna kan ha, som jag antydde inledningsvis, finns det risk för att det blir väldigt långa handläggningstider. Man kan fråga sig hur lång tid det ungefär tar från det att det blir ett beslut om bodelningsförrättare fram till dess att bodelningsförrättaren gör ett så kallat tvångsbeslut om parterna inte kan komma överens. Vid en snabb handläggning rör det sig om ett år eller ett och ett halvt år. Så lång tid tar det alltså normalt. I mer komplicerade fall kan det ta flera år, och det är naturligtvis inte tillfredsställande.

Även här har frågan utretts av Örjan Teleman i hans utredning från 2005. Jag ansluter mig till hans förslag där som jag tycker att man ska titta på en gång till. Jag tror också att Örjan Teleman har stora delar av advokat kåren bakom sig i sina förslag. Det här tycker jag är mycket angeläget, för det finns en risk att de här bodelningsprocesserna annars antar formen av dispositiva tvistemål till omfattningen. Det är nog inte meningen.

Framför allt, och det gäller både bodelningar och boutredningar, brukar folk tycka att det tar väldigt lång tid. Här har man alltså möjlighet att genom att effektivisera reglerna råda bot på det.

En annan konsekvens när det gäller bodelningsförfarandet är att det här är helt privatfinansierat. Det kan bli så, som jag noterat där nere i bilden som jag visar, att den ”fattigare” av makarna, som har ett berättigat krav på den andra maken, kanske inte kan förverkliga det för att man inte har råd att genomföra ett bodelningsförfarande.

Jag går över till sambor. Jag hör till dem som anser att sambolagen bara ska avse bostad och bohag. Om man utvidgar området för samboegendomen finns det risk att det blir någon form av B-äktenskap, vilket jag tycker skulle vara olyckligt.

I den praktiska situationen när man ska skriva samboavtal och parterna sitter och funderar mycket kan det bli mycket vidlyftiga avtal. Det kan bli alla möjliga konstiga klausuler. Då brukar man komma med det klassiska rådet: Ni kanske ska överväga att gifta er i stället.

Jag är av den uppfattningen att avtalsmöjligheterna ska leda fram till avtal som är okomplicerade. Jag tycker inte att det finns någon anledning att utvidga möjligheten för avtal mellan sambor.

En sak som man skulle kunna flika in när det gäller sambor är att bodelning mellan sambor bara avser bostad och bohag. Men ofta har ju sambor annan egendom, till exempel fritidshus, som man samäger. Och det ska ju också lösas upp. Där vore det alltså praktiskt om man i bodelningsförfarandet mellan sambor också kunde ta in samägd egendom. Annars är det risk för att det blir två förfaranden: en bodelning med bodelningsförrättare och en upplösning av samäganderätten enligt samäganderättslagen.

Så kommer vi till arvsrätt för sambor. Det har ju varit en het fråga. Där anser jag inte att man ska införa någon generell arvsrätt. Men jag har fått ett förslag från en kollega som tycker att man skulle kunna införa en begränsad arvsrätt om samborna har gemensamma barn. Det skulle underlätta för den efterlevande sambon att bo kvar i den gemensamma bostaden.

I och med den nuvarande lagstiftningen kan det hända att den efterlevande sambon inte har råd att lösa ut de gemensamma barnens arvslotter. De har ju rätt till arv direkt.

Vi går över till arvsrätt. Där har det ju, som Göran nämnde, varit en tendens i lagstiftningen att stärka efterlevande makes ställning. Men det som kanske är lite otillfredsställande där är att de regler som man stöder sig på i huvudsak är från 1928, som Göran sade. Här finns det en mängd regler som skulle behövas ses över. Jag nöjer mig med att konstatera det och går inte in på några detaljer. Med hänsyn till den korta talartiden här i dag går jag vidare för att prata lite om laglotten.

Laglotten är, som sagt, starkt förankrad i den allmänna rättsuppfattningen. När man talar med klienter om laglotten är mitt bestämda intryck att många anser att laglotten ska finnas kvar. Det starkaste skälet är nog rättvisa. Många

anser att har man satt barn till världen ska de också ha rätt till arv, även om det är begränsat.

Jag tror å andra sidan att det nog bland jurister och advokater finns många som anser att man skulle kunna avskaffa laglotten. Förhållandena är ändrade, som Göran nämnde, sedan 1857. Vi har en högre medellivslängd i dag, och de som ärver är ofta i 50–60-årsåldern och har inte samma behov av arv för sin försörjning som tidigare.

Särkullbarnens ställning brukar man alltid diskutera, och den frågan ska man inte bortse från i det här sammanhanget. Men en sak som jag skulle vilja ta upp här när det gäller laglotten är att om vi ska ha kvar den tycker jag att man måste se över det så kallade förstärkta laglottsskyddet. Det innebär i korthet att man inte ska kunna gå runt laglotsreglerna genom att skänka bort allt under livstiden. Därför finns det regler som säger att gåvor som har givits och gåvor som har till syfte att likställas med testamente kan ingå i laglottskravet.

Det låter ju fullt rimligt, men de här reglerna är otydliga, och det finns ett starkt behov av att precisera dem och förenkla dem. Å andra sidan är det här en ganska vanligt förekommande tvist beroende på den familjebildning vi har, alltså att man ofta har barn i olika generationer, och då kommer den här situationen upp.

Slutligen vill jag säga något om testamenten. Det diskuteras ständigt om formkravet ska skärpas eller lättas. Det som talar för ett skärpt testamentskrav är rättssäkerheten, och vill man att det ska lättas brukar man anföra att hänsyn ska tas till testatorns vilja.

Ett rättsfall som dök upp häromåret och som visar att rättssystemet kanske inte var i takt med tiden var det så kallade sms-målet. Där var det en person som innan han tragiskt tog livet av sig sms:ade ett testamente till en god vän. Frågan var då om detta skulle anses vara ett giltigt testamente. Tingsrätten, som kanske var lite mer i tiden, ansåg att det är mycket vanligare att man har en mobiltelefon i fickan än papper och penna, så man godkände testamentet. Men hovrätten ändrade och sade att det inte kunde godtas som testamente eftersom det inte fanns någon egenhändigt undertecknad handling.

När jag nu får tillfälle att tala i detta forum vill jag också ta upp ett problem som man stöter på om man sysslar med arvsrätt i praktiken, nämligen klander av testamente. När man anför klander mot testamente och åberopar rubbad själsverksamhet – alltså att testatorn inte var vid sina sinnens fulla bruk – möts man av ett väldigt starkt beviskrav. Det tycker jag att man ska se över. Det finns praxis från Högsta domstolen, men detta är alltså ett problem. Jag vet att många kollegor delar min uppfattning på den punkten.

Slutligen vill jag säga att det vore bra med ett testamentsregister. Det kunde kanske fungera på samma sätt som äktenskapsförord.

Ordföranden: Stort tack till alla talare! Ledamöternas frågestund börjar 10.40.

(paus)

Ordföranden: Välkomna tillbaka! Då börjar vi frågestunden. Frågorna kommer att ställas i partistorleksordning. Det är bra om frågeställaren kan rikta sin fråga till någon, men om flera i panelen vill svara går det också bra.

Hillevi Larsson (S): Jag tror att det är bra att det finns en skillnad mellan sambo- och äktenskap. Det kan ju vara så att vissa faktiskt aktivt väljer att leva som sambor. Det är dessutom så att man blir sambo genom att flytta ihop, men när man gifter sig är det ett avtal. Jag tyckte dock att det var intressant med förslaget om att man skulle kunna registrera samboskap och få likartade regler som vid äktenskap. Då har man ändå fattat ett aktivt beslut. Men det ligger ju längre in i framtiden.

När det gäller dagens regelverk kan man som sambo skydda sig genom både samboavtal och testamente. Men det finns en brist när det gäller testamente, nämligen när man har gemensamma barn. Vi har fått höra under fördragningen att det är vanligt – 81 procent av alla sambor har gemensamma barn, och 50 procent av alla barn föds av sambopar. Även om man skriver testamente och vill att den efterlevande maken ska få arv och tillgång till bostad kan man alltså inte avtala bort de gemensamma barnens rätt. Det innebär att äldre barn kan starta en tvist mot sin förälder men även att överförmyndaren genom en god man kan gå in när det gäller minderåriga barn. Det kan ställa till det mycket för familjen och inte minst för barnen.

Min fråga är därför om man som ett första steg skulle kunna se till att sambopar kan skydda sig genom testamente.

Göran Lind: Eftersom sambor inte har någon arvsrätt än så länge är behovet av testamente stort. När man skriver dessa testamenten är det viktigt att de formuleras på ett riktigt sätt. Jag ser många testamenten som slår väldigt fel. Man förstår inte skillnaden mellan full äganderätt och fri förfoganderätt och så vidare.

Men som du säger finns laglottsskyddet även här. Det innebär alltså att ett sambobarn har rätt att kräva sin laglott av kvarlåtenskapen – behöver inte göra det men har rätt att göra det. Är det fråga om små barn är det väl inte säkert att man gör det. Familjen lever ett fint liv tillsammans, och man strider inte om några laglotter.

Men det är en betydelsefull begränsning, och det finns ett stort behov av testamenten i dag. Det är kanske den viktigaste rättshandlingen man gör i ett samboförhållande om man vill ha en ekonomisk gemenskap.

Margareta Brattström: I dansk rätt har man gett sambor rätt att skriva testamente. Den rätten finns förstås också i svensk rätt. Men i Danmark kan sambor dessutom säga att man i just arvsrättsligt hänseende ska behandlas som om man var gifta. Därmed får de gemensamma barnen behandlas på samma sätt som om föräldrarna vore gifta och får då vänta. Risken med ett testamente är alltid att det är någonting man tänker göra men kanske inte gör. Men det här

har verkligen fått genomslag i Danmark. Där vet man, eftersom testamenten också kan registreras. I nästan alla fall där man har gemensamma barn har man skrivit testamente, skulle jag säga.

Kajsa Walleng: Som togs upp är det så att många sambor inte rättshandlar. Det är det jag tror är ett problem med att man inför någon form av utökad testationsfrihet. Just när det gäller sambor som har gemensamma barn ser jag inte någon anledning till att man skulle behandla de här familjerna på ett annorlunda sätt. Jag tror att de flesta föräldrar vill sina barns bästa. Om man ser till barnens bästa, till familjernas bästa, framför allt då man har minderåriga barn, tror jag att det vore bättre att man införde en legal arvsrätt för sambor. Som ledamoten nämnde: Har man minderåriga barn finns det en överförmyndare, och det tillsätts en god man som inte kan avstå från laglotten, vilket vuxna barn kan göra för att gynna den efterlevande föräldern.

Det finns som sagt inga skäl att inte införa legal arvsrätt för sambor med gemensamma barn, även med hänsyn till de minderåriga barnen. Många tror att det är till familjens bästa om det är barnen som ärver, att det inte spelar någon roll eftersom arvet stannar inom familjen. Men på grund av att det inte är den efterlevande föräldern som har hand om pengarna som barnet ärver, utan det sker med kontroll av överförmyndaren, är det begränsat vad pengarna kan användas till.

Thomas Finnborg (M): Jag tackar för de många bra inläggen om familjerätten. Det blir tydligt att det behövs en ändring i lagstiftningen för att möta samhällets utveckling.

Jag har en fråga till Anna Singer om faderskapspresumption. Förra året tillkännagav riksdagen att man skulle utreda presumptionen för ogifta par. Finns det några farhågor gällande ändring av dagens lagstiftning?

Anna Singer: Det finns säkert anledning att fundera på om man ska fortsätta ha faderskapspresumption enbart för den gifta fadern – maken – eller om man ska utvidga detta till samboförhållanden och införa en presumption även för samboende. Där kan man nog välja vilket som. Något som jag tycker att man i det sammanhanget också bör titta på är hävandereglerna. Om man inför en presumption ska man, tycker jag, fundera på om faderskap verkligen ska kunna hävas efter 10 eller 15 år när föräldrar som är sambor är involverade i en vårdnadstvist. Det är möjligen min oro. Frågan är därför om det inte i stället borde införas en bekräftelse för samtliga fall. Då skulle det också markeras att man om man tar på sig faderskap har gjort ett åtagande gentemot barnet som man inte kan ta sig ur bara med hänvisning till DNA. Men samtidigt blir det svårt rent politiskt, tror jag, att införa ett bekräftelsesystem för alla, eftersom många tycker att det här egentligen inte är någonting som socialförvaltningen har med att göra. Det är alltså inte någon enkel fråga, men det finns definitivt anledning att se över regelsystemet, tycker jag.

Mikael Eskilandersson (SD): Min fråga handlar om utländsk lagstiftnings giltighet i Sverige. Det är ännu inte slutligt avgjort hur mahr ska behandlas av svenskt rättssystem, men grundfrågan är hur andra länders regler för fördelning av egendom efter en skilsmässa ska påverka svensk lagstiftning. Om det blir så att mahr, som är en form av äktenskapsuppgörelse enligt sharialagar, och andra uppgörelser från mindre jämställda länder blir grundläggande för hur man ska dela sitt bohag i Sverige, finns det då inte en stor risk att en kvinna som får ersättning enligt mahr får sämre förutsättningar än vad som normalt är fallet för kvinnor i Sverige enbart på grund av sitt ursprung och trots att hennes uppgörelse i hemlandet hade varit till hennes fördel? Med andra ord, är det rimligt att ett avtal som skrivs under hotet att inte få något alls vid en skilsmässa används till hennes nackdel i Sverige? Jag vet att Margareta Brattström var inne på det här med mahr, men jag skulle även vilja höra advokaten Johan Schöldts synpunkt.

Johan Schöldt: Jag kan svara ganska kort. Frågan om mahr är inte min specialitet, men jag vet att det i Högsta domstolen ligger ett fall för prövning som vi väntar på och som förhoppningsvis kommer att klarlägga en del frågeställningar. Jag tror att Margareta vet mer om det.

Margareta Brattström: Det här är en av de frågor som det finns skäl att titta över. I vilken utsträckning kan makar ingå avtal? Mahrfrågan har flera olika dimensioner, och avtal om mahr kan innefatta en enorm massa olika saker. Det kan vara ett jättestarkt skydd för en kvinna eller användas tvärtom.

Flera fall som har fått prövningstillstånd i Högsta domstolen visar att det här området är jätteoklart. Det handlar om huruvida vi ska tillämpa svensk lag eller ett annat lands lag. Det är en grundfråga. Har det här paret så stark anknytning till det andra landet att det finns skäl att använda det regelsystemet?

Det är alltid svårt att plocka ut en liten fråga, för i muslimsk familjerätt är mahr en del av hela regelsystemet för en sjyst delning, vilket gör att det är svårt att säga att just den här delen är bra eller dålig. Men eftersom vi numera har många muslimer i Sverige och ska tillämpa svensk rätt – äktenskapsbalken är tillämplig – är frågorna: Är det här ett avtal som man kan ingå? Är det giltigt? Eller träffas det av bestämmelse 9:13, som säger att alla andra avtal än de som vi godkänner är ogiltiga?

Det här kan vara till både kvinnans och mannens fördel eller precis tvärtom, eftersom det beror på vad innehållet säger. Det kanske är så att man kan ingå ett sådant här avtal i kombination med ett äktenskapsförord. Ett avtal om mahr kan ju innebära att mannen redan vid äktenskapets ingående överför kvinnans vikt i guld till henne. Om man då faktiskt genomför den här gåvan och sedan säger att det ska vara hennes enskilda egendom är hon jätteskyddad i den delen. Men om gåvan inte genomförs och vi sedan säger att avtalet är ogiltigt och att vi inte kan göra det gällande, och det i övrigt är sagt att det bara ska vara enskild egendom, då är det ett jättesvagt skydd.

Frågan är alltså vad man kan ingå avtal om. Det här är en av väldigt många viktiga frågor kring makars avtalsfrihet som står på dagordningen i familjerättsliga sammanhang. Det är en fråga bland en mängd andra.

Göran Lind: Detta är, som Margareta säger, en oerhört stor och komplicerad fråga. Är det ett familjerättsligt avtal, eller ska vi i Sverige analysera det som ett civilrättsligt avtal utifrån allmänna principer och väcka frågan om det strider mot 36 § avtalslagen? Jag skulle tro att man inte kommer att underkänna det på de grunderna.

Jag ska väcka ytterligare en dimension i detta, nämligen frågan om tillämpningen av sådana här främmande rättsinstitut ytterst kan anses strida mot svensk ordre public, det vill säga grunderna för den svenska rättsordningen. Det är en riktigt stor fråga. Man kan kanske inte säga att mahr väcker hela den debatten, men det ligger lite grann i kanten av detta. Vi hade i Sverige under medeltiden någonting som kallades för morgongåva. Det var ursprungligen en hyllning till brudens jungfrulighet och fick sedan andra former. Vi har lämnat det där för väldigt länge sedan, för det hör inte hemma i vår rättsordning. Jag är inte säker på att mahr faller utanför utan vidare, men det väcker även sådana grundläggande frågeställningar.

Camilla Hansén (MP): Tack för spännande föredragningar! Familjerätten verkar ju vara en aning i otakt med tiden på vissa sätt. Familjepolitiken behöver stärkas, särskilt för att ge barn bra skydd och lika goda livschanser. Till exempel ser vi över föräldraförsäkringen för att den ska passa alla familjer så som man lever i dag, även stjärnfamiljer. Men dagens tema är så otroligt mycket bredare än bara föräldraförsäkringen. Här är det fråga om ett helhetsgrepp på familjerätten. Då undrar jag: Vilka är de viktigaste stegen för att skydda alla delar i moderna familjer så som de ser ut över tid? Man har barn med olika personer och lever ihop i olika konstellationer. Man kommer tillsammans och lämnar varandra. Vilka är de viktigaste åtgärderna att vidta först utifrån era olika specialiteter?

Anna Singer: Det är en jättestor och svår fråga att svara på. Juridikens uppgift är på något sätt att sätta familjelivet på formler, men familjelivet kan ju se ut på väldigt många olika sätt. Det är svårt att åstadkomma ett regelsystem som passar för alla typer av familjer.

Från mitt perspektiv tänker jag att man kanske skulle behöva fundera lite på föräldrabegreppet. Som det är i dag identifierar vi ju som huvudregel de genetiska föräldrarna, de biologiska föräldrarna, det vill säga den födande kvinnan och mannen vars spermie gett upphov till barnet. Det är grunden. Sedan har vi några få undantag, där vi tillåter någon att bli förälder på grundval av en viljeförklaring och ett ansvarstagande. När vi väl har utpekat någon föl-

jer hela paketet av rättsverkningar med. Man får vårdnadsansvar, arvsrätt, underhållsskyldighet, umgängesrätt och vad vi nu har. Vi skulle kanske behöva fundera lite på om vi ska skilja de här åt.

Vi ska fastställa genetiskt ursprung, tycker jag. Det är viktigt för individerna än så länge. Det är inte säkert att det kommer att vara så, men i dagsläget är det det, och det är väl delvis beroende på att vi har det regelsystem vi har. Men till exempel vårdnadsansvar behöver inte nödvändigtvis kopplas till de genetiska föräldrarna. Föräldraledighet skulle ju faktiskt kunna ges till den som tar hand om barnet. Det finns vissa möjligheter. Underhållsskyldighet har vi gjort möjligt att ålägga även andra än föräldrar. Men regelsystemet är väldigt låst på något sätt. Jag tror att detta skulle kunna vara en möjlighet. Det finns exempel i andra länder på att man fastställer föräldraskapet men att vårdnadsfrågan kan avgöras oberoende. Men då säger Göran: Hur blir det då med arvsrätten?

Göran Lind: Det var en vidlyftig fråga som spänner över hela familjerätten och dessutom vad som är mest angeläget i dag.

Kanske kan man säga att familjerätten vilar på tanken om ett skyddsbehov för olika familjemedlemmar. Det gäller i första hand barnen, som behöver ett skydd i livets olika skiften. Beträffande makar behövs det också skyddsregler i händelse av skilsmässa och dödsfall. Beträffande sambor har vi också aktualiserat frågan om just skyddsbehov. Det är den ena linjen.

Mot denna har man att väga friheten för individer att själva välja, det vill säga att lagstiftaren inte ska tvinga på medborgarna regelsystem som de inte själva har valt. Det är lite aktuellt beträffande sambofrågan där man har avvisat lagstiftning på olika håll i världen för att man inte vill tvinga på.

Frågan om det är ett medvetet val att gifta sig eller inte kan verkligen diskuteras. Det var en sociolog på 70-talet, Trost i Uppsala, som sade att folk som sambor inte beslutar om att sambo eller gifta sig, utan de bara sambor. Det är alltså inte så mycket medvetna beslut.

Tanken att inte tvinga på utan ge medborgarna möjlighet att genom avtal reglera förhållandena, till exempel genom enskild egendom om man inte gillar giftorätten, är regelsystem som står lite mot skyddstankarna. Då gäller det att hitta rimliga kompromisser mellan dessa två ståndpunkter.

Margareta Brattström: I dag ser familjen kanske inte riktigt ut som den gjorde för hundra år sedan. Vi har fortfarande tvåsamhet som norm, men steget är redan taget att det inte spelar någon roll vilka dessa två är. Det kan vara en kvinna och en man, två kvinnor eller två män. Man kan välja att gifta sig eller leva som sambor. Det ekonomiska resultatet av äktenskapet eller samboendet är detsamma oavsett.

När det gäller de ombildade familjerna har det stabiliserat sig. Ungefär en tredjedel av våra familjer är i sitt andra steg. Man brukar prata om att vi är

seriemonogama nu för tiden. En eller båda kan ha barn sedan tidigare. Arvsrätten blir då särskilt intressant. Här finns det mycket att tänka på vad gäller balansen mellan skyddet för efterlevande make och särkullbarnens berättigade intresse. Är den rätt? I vissa avseenden kan man säga att det är ett väldigt starkt skydd för efterlevande make, men i andra avseenden är skyddet väldigt starkt för särkullbarn.

Vad är det vi vill uppnå här? Hur starkt ska skyddet vara? Vad är grunden? Det finns det skäl att diskutera. Det är ni som får bestämma det, och sedan skriver vi om det och fixar tillämpningen.

Kajsa Walleng: I dag är många familjer just sambor, vilket är min hjärtefråga. Ser man på frågan ur ett ekonomiskt perspektiv är min åsikt att det som ett minimum är rimligt att man delar på det man har byggt upp tillsammans i det gemensamma hemmet, med hänsyn till både direkta och indirekta insatser. Med indirekta insatser menar jag till exempel att man har varit föräldraledig under ett antal år för att ta hand om barnen.

De flesta som flyttar ihop och bildar familj får en ekonomisk sammanflätning, och jag tycker som sagt att det är motiverat att man delar det man har byggt upp tillsammans under den tid man har levt tillsammans. Det skulle också ge ett skydd för barnen i dessa förhållanden att båda föräldrar får goda ekonomiska förutsättningar även efter en separation.

Göran Lind: Beträffande relationen mellan särkullbarn och efterlevande make är det ofta så att dessa två kategorier ställs i varsin ringhörna, och i kampen håller man på den ena eller den andra.

Låt mig erinra om att gruppen särkullbarn inte alls är någon enhetlig grupp, kanske inte heller efterlevande make. Ett särkullbarn kan vara ett barn från en tillfällig utomäktenskaplig förbindelse för länge sedan; det är en situation. Ett särkullbarn kan också vara resultatet av ett mycket långt äktenskap där relationen mellan föräldern och barnet har varit mycket omfattande och långvarig medan det nya äktenskapet kanske har varit ett mycket kortvarigt förhållande. Då har vi anledning att se lite olika på vad särkullbarn egentligen är. Det är inte lätt att hårdra denna distinktion och säga att det ena eller det andra är bra.

Jag tillät mig tidigare att föreslå en höjning av basbeloppsskyddet, vilket drabbar särkullbarnen, men å andra sidan kommer de igen sedan. Om man betonar skyddsaspekterna i familjerätten är basbeloppsregeln ett instrument att laborera med.

Johan Schöldt: Jag har en kort kommentar. Jag uppfattade frågan som lite mer konkret, och nu rör sig diskussionen på ett ganska abstrakt plan.

I min verksamhet möter man ofta personer som har en komplicerad familjesituation. Då går man igenom och försöker komma fram till hur de vill ha det. Sedan jämför man det med lagstiftningen och ser vilka rättshandlingar man kan göra. Det är inte ovanligt att man gör på det sättet.

Problem blir det när människor inte gör något och tror att det är på ett visst sätt och verkligheten visar att det inte är så.

Dessa diskussioner är alltså vanligt förekommande i det praktiska rättslivet.

Ola Johansson (C): Det är svårt att ställa en klok fråga så sent i processen. Det är över huvud taget svårt att ställa kloka frågor om detta komplexa ämne.

I dag har vi en ordning som är präglad av en föråldrad syn på traditioner, kyrkans makt och den typen av inflytande. Det möter andra kulturer och deras ordningar, vilket blir ett intressant möte. Dessutom har vi moderna värderingar och synen på rättigheter, frihet och valfrihet. Det finns därför ett stort behov av att förändra och modernisera lagstiftningen. Frågan är bara på vilket sätt och hur modern lagstiftningen måste vara för att kunna hålla över tid.

Jag ska också tala om människors rätt att vara vårdnadshavare och föräldrar. Det har belysts på många olika sätt, och jag ska vara väldigt konkret: När modern dör innan fadern har skrivit på det papper som bekräftar att han också är barnets förälder blir barnet i praktiken föräldralöst. Är det möjligt att som ett steg på vägen modernisera lagstiftningen så att en fader redan under graviditeten kan presumeras som förälder även om han vid barnets avlande och födelse var sambo?

Anna Singer: Jag måste tänka eftersom jag inte är van vid konkreta frågor. Om föräldrarna är ogifta kan man påbörja faderskapsutredningen under graviditeten. Sedan måste den godkännas av socialförvaltningen när barnet är fött.

För mig är det självklart att mannen ska vara vårdnadshavare i en sådan situation, men så är det alltså inte. Det återknyter lite till det jag var inne på i mitt inlägg: att det borde vara självklart att båda föräldrarna har vårdnadsansvar för barnet från det att barnet föds.

Även om det finns fäder som man är skeptisk till borde regeln konstrueras omvänt, alltså att fadern måste agera om han inte vill ha del i vårdnadsansvaret – i stället för det omvända som vi har i dag, det vill säga att om fadern vill ha vårdnadsansvar måste han agera. Det vore enklare om han tvingades agera för att bli av med vårdnadsansvaret och behöva förklara sig i en sådan situation eller att mamman får anföra skäl för att han inte ska ha det. En sådan lagändring borde inte vara komplicerad att genomföra så som det ser ut i dag.

Anledningen till att vi har detta regelsystem är att reglerna är från början av 1900-talet, och då sågs den ogifta fadern som en suspekt figur – möjligen med fog – och hade sällan intresse av att utöva vårdnadsansvaret. Men så ser det inte ut i dag och har inte gjort på väldigt lång tid. Det är alltså hög tid att man vänder på den presumtionen för vårdnadsansvaret, och det är inte svårt att göra.

Lotta Johnsson Fornarve (V): Jag tackar för bra inledningar. Ni lyckades alla sätta fokus på de centrala frågor som behöver ses över när det gäller familjerätten.

Jag riktar min fråga till professor Anna Singer. Den handlar om föräldraskap i en lesbisk relation. I dag ska en ogift heterosexuell man bekräfta faderskap till barnet för att han ska anses som den rättsliga fadern. Hur ser du på att föräldraskap i en lesbisk relation skulle bekräftas på samma sätt oavsett om modern har befruktats på allmänt sjukhus, privat, utomlands eller i hemmet? Dessa barn löper risk att få bara en juridisk vårdnadshavare. I dag måste nämligen moderns partner ansöka om att adoptera barnet.

I konsekvensens namn borde begreppet faderskapspresumtion ändras till föräldraskapspresumtion.

Anna Singer: Anledningen till att man har valt den lösning vi har, alltså att man först måste fastställa faderskap, om möjligt, och sedan får den samtyckande kvinnan adoptera kan möjligen förklaras av att när detta uppstår, när man börjar med givarinseminationer i lesbiska parförhållanden, är det i alla fall i en del fall en man som vill vara far. Så såg det ut på 90-talet. Ofta gick två män och två kvinnor ihop och fick ett gemensamt barn. Men så ser det inte längre ut, utan nu är det de två kvinnorna.

Anledningen till att man har behållit denna regel motiveras av barnets intresse av att få kännedom om genetiskt ursprung. Men precis som du antyder måste det ifrågasättas om det är viktigare än att barnet får två föräldrar från början. Det har framförts förslag om att man borde ha samma regler för samkönade och olikkönade par. Det förslaget har funnits i många år, så det är egentligen bara att bestämma sig. Jag kan inte se att det finns någon anledning att inte ha det så.

Det är viktigt att man får kännedom om genetiskt ursprung. Om man inför en regel att den samtyckande kvinnan blir att anse som rättslig förälder har man inte så stort intresse av att hemlighålla donatorns identitet. På det sättet kan man tillgodose barnets olika intressen. Viktigast är dock att få två föräldrar, om man har det.

Christina Örnebjär (L): Jag tackar för intressanta dragningar, och jag säger som Ola att det är svårt att komma i slutet. Framför allt sista frågan har tangerat mycket av det jag har funderat på om samkönade par och könsneutral föräldraskapspresumtion.

När det kommer ett barn till Sverige som ska adopteras men adoptionsprocessen inte är klar och något händer med den ena eller andra av de blivande föräldrarna räknas det ändå som en förälder. Men om en medmamma dör, vad händer då med barnet och barnets rätt till exempelvis barnpension? Är det samma rättigheter inom samkönade par för barnen?

Margareta Brattström: Har föräldraskapet fastställts gör vi likadant men inte om det inte finns något fastställt föräldraskap. Pensionsreglerna styrs ju av att det är en förälder som avlider. Omkommer en medmoder som inte har blivit rättslig förälder finns det inget socialt skydd – förutom att den födande kvinnan

blir ensamstående förälder och då i viss utsträckning får ett samhällsstöd utifrån det.

Ordföranden: Jag har också en fråga. Även jag tackar panelen för goda inlägg. Alla som nämnde testamentsregister verkade positiva till det. Är det någon som är negativ till det, och vad är i så fall det negativa med ett sådant register?

Utskottet besökte tidigare i våras Skatteverket, och där verkade man öppen för att vara ansvarig registreringsmyndighet för ett sådant register.

Kan ni utveckla det positiva och även om någon är skeptisk?

Johan Schöldt: Det är en vanlig fråga när man biträder personer att skriva testamenten. När testamentet är klart frågar de vad de ska göra med testamentet. Många tror att det ska registreras, men det ska det inte. Det ska förvaras på någon säker plats, i bankfacket eller annat. Det finns en del privata aktörer som tillhandahåller tjänsten med testamentsförvaring.

Jag tycker att det är angeläget att det införs ett testamentsregister, och Skatteverket lade för ett antal år sedan fram ett förslag om det.

Göran Lind: Ett testamentsregister ingår i ett större sammanhang som handlar om formkraven för upprättande av testamente. Det förtjänar att påpekas att i åtskilliga andra länder, inte minst på kontinenten, har man oerhört stränga regler vid upprättande av testamente. Det är till och med så att testamentet ska ingås inför en myndighet så att man ska vara säker på att det är testators vilja.

Dessa frågor diskuterades i svensk rätt vid tillkomsten av testamentslagen 1930, som nu är del av ärvdabalken. Då valde man en medelväg genom att säga att man inte ska behöva gå till myndighet. Risken finns nämligen att man då glömmer att lämna in eller inte lämnar in sitt testamente, och det vore tråkigt att inte kunna verkställa testators vilja om det finns ett skrivet testamente där det inte råder någon tvekan om att testator har avfattat det.

Man valde alltså en medelväg och sa att det ska vara stränga krav på testamentet. Det ska vara vittnen, och det ska vara krav på unitas actus, det vill säga att båda är samtidigt närvarande. Det är för övrigt väldigt stränga krav; det är den strängaste formhandling vi har i svensk rätt i dag. Sverige ville dock inte gå så långt som man gör i till exempel Schweiz.

Möjligen kan en avog inställning till testamentsregister bottna i att myndigheter inte ska blanda sig i.

Att det förslag som har legat på Justitiedepartementets bord inte har genomförts är troligen inte betingat av något offensivt motiverat ställningstagande, utan det har bara inte blivit av att förverkliga det. Jag tycker själv att det är ett mycket bra förslag som skulle bidra till att öka rättssäkerheten på detta område.

Ser man till testamentsreglerna i stort finns det givetvis saker att fundera över. I dag kan man exempelvis helt formlöst återkalla ett testamente genom

ett muntligt uttalande – samtidigt har vi så stränga krav på att upprätta testamente.

Förut nämndes det spektakulära med sms-testamente, där Hovrätten dömde alldeles rätt. Det är klart att det inte faller in under de nödtestamenten vi har i dag, men vill man gå vidare lagstiftningsmässigt kan man försöka reglera det. Men då vill det till att man har oerhört starka garantier för vem som verkligen tryckte på knapparna när sms:et skickades. Rättssäkerhetskraven kommer alltid att finnas med.

Margareta Brattström: Detta sätter fokus på den ständiga frågan om form och vilja. Jag tror precis som Göran att ett testamenstregister i vissa avseenden definitivt skulle skapa en bättre rättssäkerhet, och alla testamenten skulle komma fram.

Ett dilemma är att testamentet ska ge uttryck för arvlåtarens sista vilja, och hur vet vi att det är den sista viljan? Kanske ligger det i kombination med att se över reglerna för nödtestamente, vilket vi också har varit inne på. Kan det bli lite lättare?

Jag har flera gånger talat om Danmark. I samband med att man lät sambor upprätta testamente och få samma ställning som makar tog man helt bort formkraven på nödtestamente. I stället är det den som påstår att arvlåtaren har varit i nöd och upprättat ett testamente som har att visa att det är testator, arvlåtaren, som verkligen har velat detta.

Sms-testamentet skulle alltså fungera om man vet att det är arvlåtaren som tryckte på knapparna eller på skärmen.

Kajsa Walleng: Jag är inne på samma linje som Margareta. Vad jag har sett när jag har genomfört min studie, som i och för sig inte handlar om just testamentet förutom några frågor, är att allmänheten överlag är dålig på att rätts-handla. Det är bara 18 procent av alla sambor som upprättar testamente trots att det är tydligt att många vill att sambon ska ärva.

Jag tror att allmänheten har en ovilja att tänka på vad som händer vid en separation och kanske i synnerhet på vad som händer vid dödsfall. Man vill inte riktigt tala om det och ta tag i det. Ju krångligare formkraven är, desto större är risken att ännu färre rättshandlar. Man måste ha detta i åtanke, även om jag överlag är positivt inställd till ett register.

Vice ordföranden: Jag tackar alla för medverkan. Det har varit en mycket intressant förmiddag. Familjerätt är ett område som berör oss alla och som är oerhört viktigt för samhället. I dag har vi fått en bra beskrivning av de utmaningar som finns på det familjerättsliga området och hur viktigt det är att familjerätten följer med i tiden och är uppdaterad.

Låt mig avslutningsvis säga att dagens tema har varit spännande, och vi får fortsätta att fundera på om det finns delar som vi måste ta tag i.

Låt mig påminna om att utfrågningen har nedtecknats stenografiskt och kommer att publiceras av riksdagen. Den har också spelats in och kommer att finnas på riksdagens webbplats. Utfrågningen kommer även att sändas i SVT. Jag tackar åter alla som har lyssnat och medverkat för en bra förmiddag.

BILAGA

Bilder som visades av föredragshållarna under den offentliga utfrågningen

Margareta Brattström

UPPSALA
UNIVERSITET

Giftorättens utformning

- Under äktenskapet äger var och en av makarnas äger sin egendom. Vid upplösning (äkt. skillnad eller dödsfall) *delas båda makarnas nettotillgångar lika*, såvida de inte varit enskild egendom
- Motiv till giftorättens omfattning: familjegemenskap, sammanflätad ekonomi, enkelhet och skydd för svagare part
- Finns det skäl att begränsa giftorättens omfattning, särskilt mot bakgrund av ökat antal skilsmässor?

UPPSALA
UNIVERSITET

Är familjerätten i takt med tiden?

Makar och deras
förmögenhetsförhållanden

Margareta Brattström
Professor i civilrätt, särskilt familjerätt

Giftorättens omfattning?

- Internationella tendens och förslag
 - Norska erfarenheter, danskt förslag
 - Empiriska resultat från Sverige
 - De allra flesta par som skiljer sig genomför en bodelning, många utan inblandning av jurist.
 - Väldigt många är nöjda med resultatet, särskilt vid likadelning (85 %).
 - Vid annan delning än lika är män mycket nöjda (95 %), betydligt färre kvinnor är nöjda med sådant resultat (59 %)
 - Genusaspekter och skydd för svagare part...
- Vårt system fungerar i huvudsak bra!

Förändringsbehov?

- Jämningsregeln i ÄktB 12 kap. 1 §
 - Främst för korta äktenskap
 - Definitionen av korta äktenskap
 - I praktiken finns det nästan inga korta äktenskap, genomsnittlig sambotid före det att par ingår äktenskap är fyra år...
 - Empiri – de som varit gifta i mindre än fem år bodelar betydligt mer sällan än de som varit gifta längre
- Giftorättens grund? Kanske borde utrymmet för jämkning göras större?

Förändringsbehov?

- Makars pensionsrättigheter
 - Utgör typiskt sett giftorättstillgång, men undantas i många fall från bodelning, med stöd av ÄktB 10 kap. 3 §.
 - Pensionsreformer på 1990-talet förstärkt samband mellan inkomst och pension - genusaspekter
 - Fler kvinnor än män jobbar deltid – förutsätter typiskt sett en tvåsamhet
 - Ändrade avdragsregler för pensionssparande med ökad användning av lönevaxling till tjänstepension grund för komplicerade bodelningsfrågor och ökad skillnad mellan kvinnor och mäns pensioner
- Giftorättens grund? Borde pensionsrättighet i högre grad delas?

Makars avtalsfrihet

- Begränsade möjligheter att ingå familjerättsliga avtal, ÄktB 9 kap. 13 §
- Äktenskapsförord, ÄktB 7 kap. 3 §
 - Klassificering av egendom som giftorättsgods eller enskild egendom, dvs behandling i bodelning
 - Avtalsmöjligheten mer begränsad i svensk rätt än i många andra rättsordningar. Vanligt avtal i andra länder: delas vid upplösning pga ena makens död men inte vid äkt.sk.
 - Samband mellan denna del och frågan om giftorätten omfattning
- Osäkerhet om betydelsen/giltigheten av tex underhållsbidrag, avtal om mahr, aktieägaravtal

Rådighetsbegränsning avseende makars gemensamma bostad

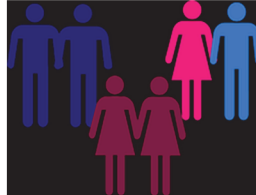
- ÄktB 7 kap. 5 § Ägaren behöver samtycke från den andra maken för att kunna sälja mm den gemensamma bostaden. Om sådant inte finns kan handlingen ogiltigförklaras enl. 9 §
- Behövs regeln?
 - Främjar samråd, skyddar boendessituationen under efter äktenskapet, svagare part, ekonomiska värden
- Är den i så fall effektivt utformad?
 - Inteckning men inte pantsättning av fast egendom kräver samtycke. Datapantbrev!
 - Bostadsrätter höga värden, pantsättning kan inte ogiltigförklaras. Bostadsrättsregister?

Mängden människor som i enskilda fall berörs av familjerätten medför ett särskilt behov av regler som är i takt med tiden!

Kajsa Walleng

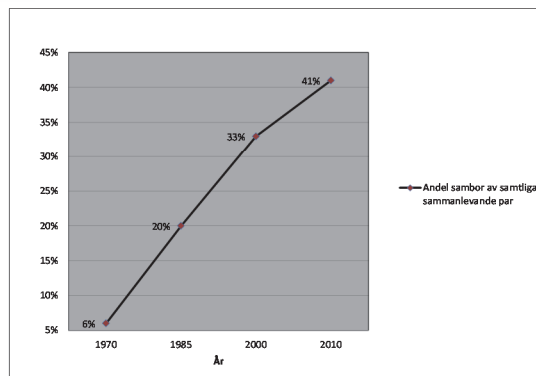
Är det rättsliga skyddet för sambor i takt med sin tid?

Kajsa Walleng
Civilutskottet den 26/5 2016

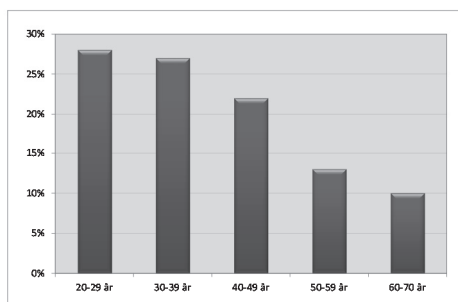

Andelen sambor idag

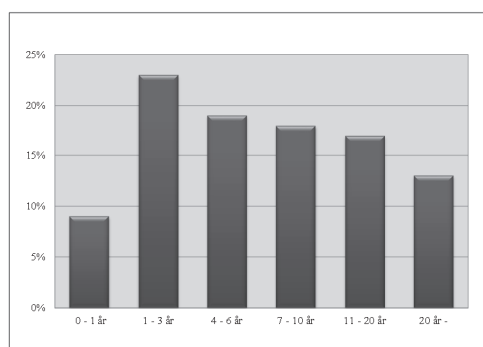
Åldersfördelning

Sambor fördelat på ålder

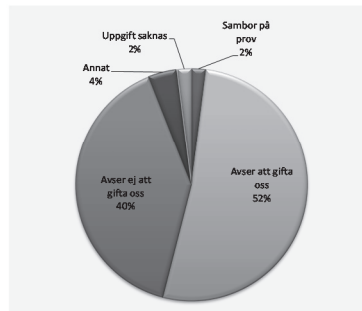
Samboförhållandens längd

Hur länge har du bott tillsammans med din nuvarande sambo?

Typfallsgrupper av sambor

Vilket av följande alternativ tycker du stämmer bäst överens med ditt samboförhållande?

- 48 % av alla sambor bor tillsammans med barn, varav 81 % har gemensamma barn.
(Ca 50 % av alla barn som föds har samboföräldrar)
- Ingen koppling mellan samlevnadsform & utbildningsnivå

Ekonomisk gemenskap

- 74 % uppger att de har gemensam ekonomi med sin sambo
- Majoriteten delar lika på löpande utgifter för bostaden (driftkostnader, hyra och renoveringskostnader) samt på löpande utgifter för mat och förbrukningsartiklar
- 65 % bor i en ägd bostad (villa eller bostadsrätt), varav 72 % av dessa införskaffat bostaden för gemensamt bruk (d.v.s. bostaden utgör samboegendom)
- Även i de fall bostaden inte utgör samboegendom delar många lika på renoveringskostnader
- Kvinnor står för en större andel av förbrukningskostnaderna

Gift eller sambo – spelar det någon roll?

Makar

- Bodelningsreglerna omfattar **all egendom** (undantaget enskild egendom)
- Arvsrätt

Sambor

- Bodelningsreglerna omfattar endast gemensam bostad och bohag (som förvärvats för gemensamt bruk)
- Ingen legal arvsrätt

= minimiskydd

Samboförhållanden i början på 1980-talet

- Andelen sambor uppgick till cirka 20 % av samtliga sammanlevande par.
- Förstadium till äktenskap – främst unga personer med begränsad ekonomisk gemenskap
- Inget avtalsmoment mellan parterna (jfr vigsel)

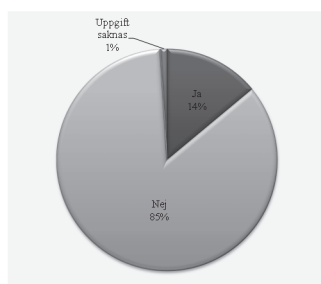
Ett "minimiskydd" införs

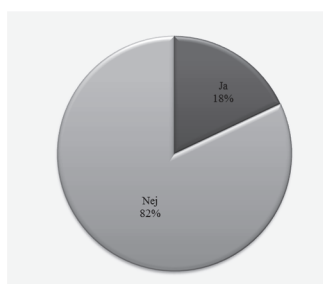
- Ansågs lösa majoritetens praktiska problem
- Vikten av information om lagen framhålls
- Uppmuntran till inbördes avtal, testamenten och livförsäkringar

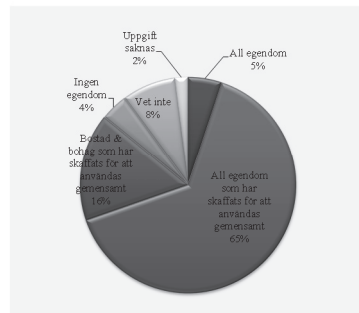
Förekomst av avtal och testamenten

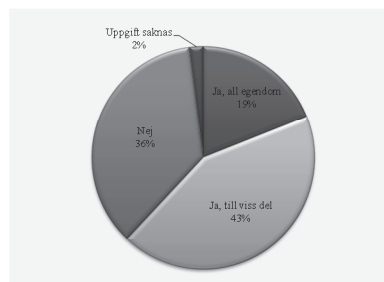
Har du och din sambo skrivit något avtal, exempelvis samboavtal, som handlar om vad som ska hända ifall förhållandet tar slut?

Har du skrivit något testamente till förmån för din sambo?

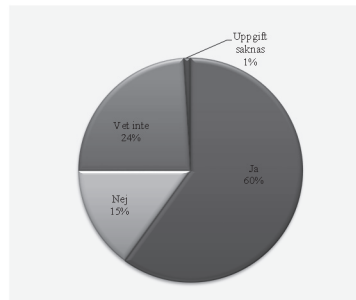
Vilken egendom tycker du ska delas lika mellan två sambor, om samborna separerar?

Tycker du att sambor bör ärva varandra utan testamente?

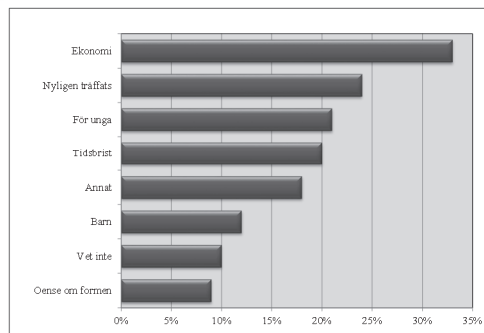
Registrering

Om man enkelt kunde registrera sig som sambo och få samma rättigheter och skyldigheter som om man var gift, skulle du vilja göra det?

Varför gifter sig inte sambor?

Av vilken anledning har du och din sambo ännu inte gift er? Flera svarsalternativ är möjliga.

Kontentan...

- Sambor = heterogen grupp
- Många sambors sociala och ekonomiska gemenskap kan liknas vid den i ett äktenskap

Bristerna i det rättsliga skyddet kan "förklaras av":

- Kunskapsbrist
 - Att sambor i liten utsträckning diskuterar "ekonomiska frågor" med varandra
- ↓
- Att sambor förstärker skyddet för varandra på egen hand i liten utsträckning

Förändringsförslag

- Information
- Utökade avtalsmöjligheter i lag eller förtydligande vad sambor kan ingå avtal om
- Registrering
- Utökade rättsverkningar i lag (sambolagen och ärvdabalken), men också större möjligheter att jämka bodelningsresultat

Tack för uppmärksamheten!

kajsa@tiberplex.se

Anna Singer

Föräldraskap och faderskap

Professor Anna Singer
Uppsala universitet

Föräldraskap

- ❖ Social relation - God och nära kontakt med föräldrarna
- eller
- ❖ Genetisk släktskap?

Prof. Anna Singer, Juridiska fakulteten, Uppsala universitet, maj 2016

Social relation

- ❖ Assisterad befruktning med donerade celler
- ❖ Vårdnadsreglerna betonar relationen
- ❖ Umgänge och växelvis boende
- ❖ Föräldraförsäkringen

Prof. Anna Singer, Juridiska fakulteten, Uppsala universitet, maj 2016

Genetisk släktskap

Fastställande av den ogifta mannens
faderskap

- ✿ Reglerna från 1917
- ✿ Den som genom genetisk undersökning utreds
vara far

Prof. Anna Singer, Juridiska fakulteten, Uppsala universitet, maj 2016

Barnets bästa?

- ❖ En ogift far har inte direkt del i vårdnadsansvaret
- ❖ Ett rättsligt faderskap som inte grundas på genetisk släktskap kan alltid hävas
- ❖ En genetisk mor har små möjligheter att få sitt moderskap fastställt om hon inte fött barnet

Prof. Anna Singer, Juridiska fakulteten, Uppsala universitet, maj 2016

Göran Lind

Behov av ändringar i Ärvdabalken

GÖRAN LIND**Adj. professor**

© Göran Lind

Kommentar till**Ärvdabalken**

Del I (1 – 17 kap.)

Arv och testamente**Gösta Walin****Göran Lind**SJUNDE UPPLAGAN 2016
NORSTEDTS BLÅ BIBLIOTEK**Kommentar till****Ärvdabalken**

Del II (18 – 25 kap.)

**Boutredning och arvskifte,
försäkringar mm****Gösta Walin****Göran Lind**FEMTE UPPLAGAN 2009
NORSTEDTS BLÅ BIBLIOTEK

© Göran Lind

Innehåll

- Basbeloppsregeln
- Allmänna arvsfondens arvsrätt
- Testamentsregister
- Laglottens vara eller icke vara
- Förskott på arv
- Dödsboförvaltning och arvskifte

© Göran Lind

Basbeloppsregeln

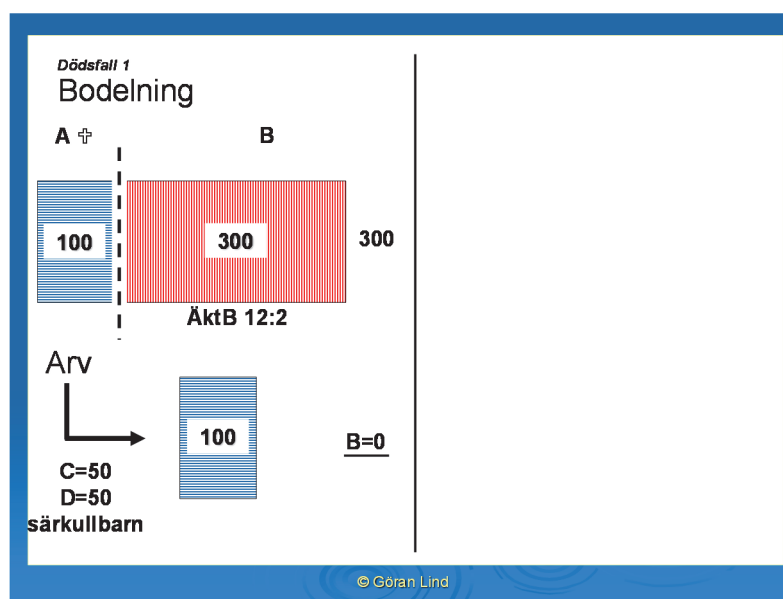
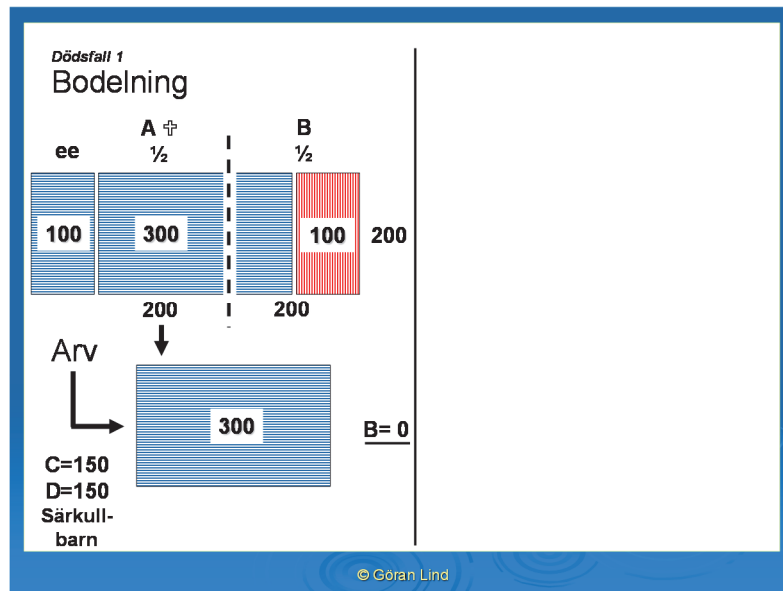
Motiv: Skydda efterlevande make

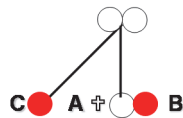
Metod:

- Enskild egendom
 - Egendom vid bodelning
 - Makes arv
 - Makes testamente
- + ev. *Basbeloppsbidrag*
= 4 basbelopp (om möjligt) 2016 = 177 200 kr

Rättsverkan på efterarvet (särkullbarn, testamentstagare)

© Göran Lind

ÄB 3:8 (efterlevande make saknar arvsberättigade släktingar)**Bodelning**

B erhåller halva boet pga. sin giftorätt

Arv

B erhåller den andra halvan av boet pga. sin arvsrätt

○ B †

Inga släktingar

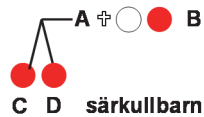
Efterarv

C erhåller halva boet pga. sin efterarvsrätt efter A

Arv

C erhåller den andra halvan av boet pga. ÄB 3:8

Allm. arvsfonden ärver inte

ÄB 3:8 (efterlevande make saknar arvsberättigade släktingar)**Bodelning**

Efterlevande make erhåller halva boet pga. sin giftorätt

Arv

Särkullbarnen ärver kvarlåtenskapen

Efterlevande make ärver inte

○ B †

Inga släktingar

Efterarv

Särkullbarnen som fått ut sitt arv efter A ärver inte

Arv

Särkullbarnen ärver inte enl. ÄB 3:8, NJA 1993 s.145

Allm. arvsfonden ärver allt

3. Testamentsregister

- Behov och lösningar
- Myndighet
- Obligatoriskt eller frivilligt
- Myndighetens kontroll
- Betydelse för giltigheten
- Förfarandet och avgift
- Delgivning av testamentet
- Sekretess

© Göran Lind

Laglottens vara eller icke vara?

Skäl mot:

- Individens frihet att förfoga över sin förmögenhet genom testamente
- Bröstarvingarnas försörjningsbehov är begränsat
- Finns försörjningsbehov är det samhällets ansvar
- Laglotten försvårar generationsskifte i företag

© Göran Lind

Laglottens vara eller icke vara?

Skäl för:

- Försörjningsbehov kan finnas beträffande underåriga och vuxna handikappade eller, arbetslösa
- Laglotten bibehåller en viss rättvisa mellan bröstarvingarna
- Den sociala och ekonomiska gemenskapen i familjen motiverar ett laglottssystem
- Bröstarvingarnas identifikation med familjeegendomen

© Göran Lind

Olika konstruktioner av laglott

- Laglotten såsom en kvotdel av arvslottens
Sverige och Finland $\frac{1}{2}$, Norge $\frac{2}{3}$ (förslag $\frac{1}{2}$),
Danmark $\frac{1}{4}$
- Beloppsgränser:
Norge 1 milj. NKR (förslag 40 G = 3,4 milj. NKR),
Danmark 1 milj. DKR
- Åldersgränser (18 år, eller 23 år, USA)
- Behovsprövning (England, USA)

© Göran Lind

Förskott på arv?

Skäl för: Föräldrar vill behandla sina barn lika

Presumption: Sverige, Finland. Bröstarvingar är skyldiga att från sin arvslott (laglott) avräkna gåvor

Undantag: Om arvlåtaren/givaren avsett annat (föreskrift eller av omständigheterna)

Motsatt presumption: Norge, Danmark, samt SOU 1998:110

Även *efterlevande make* har ett skydd mot gåvor till bröstarvingar

© Göran Lind

Dödsboförvaltning och arvskifte

Dödsboförvaltare (ersätter boutredningsman och skiftesman) Jfr SOU 1998:110

Kvalifikationer

Lottläggning vid arvskifte (av fastigheter)

Behörighet (försäljning av fastighet)

Tidsbegränsat förordnande

Tidsfristen för återgång av gåva enligt ÄB 3:3

© Göran Lind

Johan Schöldt

Är familjerätten i takt med tiden?

En advokats syn på frågeställningarna

Advokat Johan Schöldt

Makar och deras förmögenhetsförhållanden

- Giftorättens omfattning
 - Rimligt att begränsa giftorätten t.ex. vad gäller
 - Egendom som makarna förvärvat före äktenskapet
 - Egendom som erhålls genom arv, gåva eller testamente.
 - Reglerna om makars pensionsrättigheter t.ex. i fåmansaktiebolag bör preciseras.
- Makars avtalsfrihet
 - Ex. Avtal om underhållsbidrag; aktieägaravtal
- Jämkning
 - 12 kap 1 § äktenskapsbalken – jämkning på båda sidor.
 - 12 kap 2 § äktenskapsbalken – efterlevande makes rätt att som sin andel behålla sitt gg – bör tas bort.
 - Se Ds 2005:34

Bodelningsförfarandet

- Bodelningsförrättare
(17 kap äktenskapsbalken - gäller även skiftesman)
 - "Summariskt och enkelt"
 - Förfarandet måste effektiviseras – risk för långa handläggningstider.
 - Se Ds 2005:34, sidan 156 ff
 - Stupstocks föreläggande
 - Mellanbeslut
 - Anslutningsklander
- Kostnadsaspekter
 - Kan vara svårt för den "fattigare" maken att ta tillvara sin rätt

Sambor

- Samboegendomen
 - Omfattningen bör inte utvidgas
 - 22 § sambolagen (i takt med tiden)
 - Avtalsmöjligheter – risk för ”krångliga” avtal (bättre gifta sig).
- Bodelningsförfarandet
 - Möjlighet att fördela annan egendom som innehas med samäganderätt.
- Arvsrätt för sambor
 - Begränsad arvsrätt för sambor, som har gemensamma barn.

Arvsrätt

- Skydd för efterlevande make
 - Reglerna i 3 kap ärvdabalken bör moderniseras
 - Ex Tidsfristen för återgång av gåva enligt 3 kap 3 § ärvdabalken
 - Värderingsregler
- Laglotten
 - Starkt förankrad i den allmänna rättsuppfattningen
 - Andra förhållanden nu än 1857
 - Särkullbarns ställning
 - Reglerna om det s.k. förstärkta laglottsskyddet (ÄB 7:4) måste preciseras – förenklas och samordnas med förskottsreglerna – vanligt förekommande typ av tvist.

Testamente

- Formkrav
 - Skärpas eller lättas?
 - Nödtestamente – ex. sms-testamentet
- Klander av testamente
 - Möjligheten att ogiltigförklara ett testamente p g a t.ex. ”rubbad själsverksamhet” – beviskravet för högt
- Testamentsregister
 - Bör kunna fungera på samma sätt som äktenskapsförord

RAPPORTER FRÅN RIKSDAGEN		2013/14
2013/14:RFR1	SOCIALUTSKOTTET Etisk bedömning av nya metoder i vården – en uppföljning av landstingens och statens insatser	
2013/14:RFR2	KULTURUTSKOTTET Uppföljning av regeringens resultatredovisning för utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid	
2013/14:RFR3	KULTURUTSKOTTET En bok är en bok är en bok? – en fördjupningsstudie av e-böckerna i dag	
2013/14:RFR4	KULTURUTSKOTTET Offentlig utfrågning om funktionshindersperspektiv i kulturarvet	
2013/14:RFR5	TRAFIKUTSKOTTET Hela resan hela året! – En uppföljning av transportsystemets tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning	
2013/14:RFR6	FINANSUTSKOTTET Finansutskottets offentliga utfrågning om ändring av riksdagens be- slut om höjd nedre skiktgräns för statlig inkomstskatt	
2013/14:RFR7	SKATTEUTSKOTTET Inventering av skatteforskare 2013	
2013/14:RFR8	ARBETSMARKNADSUTSKOTTET Ett förlängt arbetsliv – forskning om arbetstagarnas och arbetsmarknadens förutsättningar	
2013/14:RFR9	SOCIALFÖRSÅKRINGSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om vårdnadsbidrag och jämställdhetsbonus	
2013/14:RFR10	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Subsidiaritet i EU efter Lissabon	
2013/14:RFR11	SKATTEUTSKOTTET Utvärdering av skattelättnader för utländska experter, specialister, forskare och andra nyckelpersoner	
2013/14:RFR12	UTBILDNINGSUTSKOTTET Utbildningsutskottets offentliga utfrågning om PISA-undersökningen	
2013/14:RFR13	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets öppna kunskapsseminarium om icke smittsamma sjukdomar – ett ökande hot globalt och i Sverige (onsdagen den 4 december 2013)	
2013/14:RFR14	KULTURUTSKOTTET För, med och av – en uppföljning av tillgängligheten inom kulturen	
2013/14:RFR15	SKATTEUTSKOTTET Skatteutskottets seminarium om OECD:s handlingsplan mot skattebaserodering och vinstförflyttning	
2013/14:RFR16	TRAFIKUTSKOTTET Framtidens flyg	

RAPPORTER FRÅN RIKSDAGEN		2013/14
2013/14:RFR17	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Översyn av ändringar i offentlighets- och sekretesslagstiftningen 1995–2012	
2013/14:RFR18	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets öppna kunskapsseminarium om socialtjänstens arbete med barn som far illa	
2013/14:RFR19	UTBILDNINGSUTSKOTTET Utbildningsutskottets seminarium om utbildning för hållbar utveckling inklusive entreprenöriellt lärande	
2013/14:RFR20	KULTURUTSKOTTET Offentlig utfrågning För, med och av – en uppföljning av tillgänglighet inom kulturen	
2013/14:RFR21	UTBILDNINGSUTSKOTTET Autonomi och kvalitet – ett uppföljningsprojekt om implementering och effekter av två högskolereformer i Sverige Delredovisning 1: Skrivbordsstudie om autonomi- och kvalitetsreformerna	
2013/14:RFR22	UTBILDNINGSUTSKOTTET Autonomi och kvalitet – ett uppföljningsprojekt om implementering och effekter av två högskolereformer i Sverige Delredovisning 2: Intervjuundersökning med rektorer	
2013/14:RFR23	TRAFIKUTSKOTTET Trafikutskottets hearing om framtidens luftfart – Har vi luft under vingarna?	
2013/14:RFR24	JUSTITIEUTSKOTTET Offentlig utfrågning med anledning av EU-domstolens dom om data-lagringsdirektivet	

RAPPORTER FRÅN RIKSDAGEN		2014/15
2014/15:RFR1	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Stöd till lokala åtgärder mot övergödning	
2014/15:RFR2	TRAFIKUTSKOTTET Hållbara analyser? Om samhällsekonomiska analyser inom transportsektorn med särskild hänsyn till hållbar utveckling	
2014/15:RFR3	TRAFIKUTSKOTTET Trafikutskottets offentliga utfrågning om järnvägens vägval	
2014/15:RFR4	FÖRSVARsutskottet Blev det som vi tänkt oss? En uppföljning av vissa frågor i det försvarspolitiska inriktningsbeslutet 2009	
2014/15:RFR5	UTBILDNINGsutskottet Autonomi och kvalitet – ett uppföljningsprojekt om implementering och effekter av två högskolereformer i Sverige Huvudrapport	
2014/15:RFR6	UTBILDNINGsutskottet Autonomi och kvalitet – ett uppföljningsprojekt om implementering och effekter av två högskolereformer i Sverige Delredovisning 3: Enkätundersökning till studieansvariga	
2014/15:RFR7	UTBILDNINGsutskottet Autonomi och kvalitet – ett uppföljningsprojekt om implementering och effekter av två högskolereformer i Sverige Delredovisning 4: Den fallstudiebaserade undersökningens första fas	
2014/15:RFR8	TRAFIKUTSKOTTET Seminarium om samhällsekonomiska analyser	
2014/15:RFR9	TRAFIKUTSKOTTET Sjöfartsnäringen och dess konkurrenskraft	
2014/15:RFR10	SKATTEUTSKOTTET Skattebefriade bränslen i industriella processer, så kallade råvarubränslen	
2014/15:RFR11	UTBILDNINGsutskottet Utbildningsutskottets offentliga utfrågning om idrott och fysisk aktivitet i skolan – ett sätt att stärka inlärning och hälsa	
2014/15:RFR12	KONSTITUTIONsutskottet Konstitutionsutskottets hearing om journalisters och medie-redaktioners säkerhet och arbetsförutsättningar	
2014/15:RFR13	SOCIALFÖRSÄKRINGSUTSKOTTET Finsam – en uppföljning av finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser	
2014/15:RFR14	SOCIALFÖRSÄKRINGSUTSKOTTET Socialförsäkringsutskottets offentliga utfrågning om Finsam – finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser	
2014/15:RFR15	SKATTEUTSKOTTET Skatteutskottets seminarium om internationellt samarbete mot skatteflykt	

RAPPORTER FRÅN RIKSDAGEN		2014/15
2014/15:RFR16	NÄRINGSUTSKOTTET OCH UTRIKESUTSKOTTET Offentlig utfrågning om ett handelsavtal mellan EU och USA (TTIP)	
2014/15:RFR17	CIVILUTSKOTTET Civilutskottets offentliga utfrågning om unga vuxnas möjlighet att finansiera ett eget boende	

RAPPORTER FRÅN RIKSDAGEN		2015/16
2015/16:RFR1	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Statsråds medverkan i konstitutionsutskottets granskning	
2015/16:RFR2	FINANSUTSKOTTET Finansutskottets offentliga utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 24 september 2015	
2015/16:RFR3	FÖRSVARSKOTTET Om krisen eller kriget kommer – En uppföljning av informationsinsatser till allmänheten om den enskildes ansvar och beredskap Huvudrapport och Bilagor	
2015/16:RFR4	KULTURUTSKOTTET Är samverkan modellen? En uppföljning och utvärdering av kultursamverkansmodellen	
2015/16:RFR5	FINANSUTSKOTTET Öppna utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 12 november 2015	
2015/16:RFR6	FINANSUTSKOTTET Utvärdering av Riksbankens penningpolitik 2010–2015	
2015/16:RFR7	FINANSUTSKOTTET Review of the Riksbank's Monetary Policy 2010-2015	
2015/16:RFR8	SKATTEUTSKOTTET Punktskatteshöjningar på alkohol- och tobaksprodukter – skatteeffekter och påverkan på den oregistrerade anskaffningen av dessa produkter	
2015/16:RFR9	CIVILUTSKOTTET Miljömärkning av produkter – En översikt över de miljömärkningar av produkter som finns i Sverige och i de övriga nordiska länderna	
2015/16:RFR10	KONSTITUTIONSUTSKOTTET OCH JUSTITIEUTSKOTTET Konstitutionsutskottets och justitieutskottets hearing om radikalisering och rekrytering till våldsbejakande extremism i den digitala miljön	
2015/16:RFR11	KULTURUTSKOTTET Kulturutskottets seminarium om kultursamverkansmodellen	
2015/16:RFR12	FINANSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om den aktuella penningpolitiken 23 februari 2016	
2015/16:RFR13	SOCIALUTSKOTTET Cancervården – utmaningar och möjligheter	
2015/16:RFR14	TRAFIKUTSKOTTET Kollektivtrafiklagen – en uppföljning	
2015/16:RFR15	CIVILUTSKOTTET Inventering av forskning inom civilutskottets beredningsområde 2016	

RAPPORTER FRÅN RIKSDAGEN		2015/16
2015/16:RFR16	UTBILDNINGSUTSKOTTET Utbildningsutskottets offentliga utfrågning inför proposition om forskning och innovation	
2015/16RFR17	KULTURUTSKOTTET Offentlig utfrågning om förutsättningar för svensk film	
2015/16RFR18	UTBILDNINGSUTSKOTTET Digitaliseringen i skolan – dess påverkan på kvalitet, likvärdighet och resultat i utbildningen	
2015/16RFR19	UTBILDNINGSUTSKOTTET Autonomi och kvalitet – ett uppföljningsprojekt om implementering och effekter av två högskolereformer i Sverige	
2015/16RFR20	FINANSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om utvärderingen av penningpolitiken 2010-2015 12 maj 2015	
2015/16RFR21	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om Finanspolitiska rådets rapport 2016	
2015/16RFR22	UTBILDNINGSUTSKOTTET Utbildningsutskottets öppna utfrågning om lärarbrist	
2015/16RFR23	SOCIALUTSKOTTET Socialutskottets seminarium om cancervården – utmaningar och möjligheter	
2015/16RFR24	UTBILDNINGSUTSKOTTET Utbildningsutskottets öppna utfrågning om brist på utbildade inom naturvetenskap och teknik	
2015/16RFR25	NÄRINGSUTSKOTTET Näringsutskottets offentliga utfrågning om piratkopiering och andra rättighetsintrång på den digitala marknaden	
2015/16RFR26	TRAFIKUTSKOTTET Offentlig utfrågning om finansieringsmodeller för transportinfrastruktur	